

Kansen voor talent

Proces en resultaten van 28 excellentieprojecten in beeld

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Kansen voor talent

Proces en resultaten van
28 excellentieprojecten in beeld

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

December 2012

slo

Colofon

© 2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs	Nora Steenberg-Penterman Annette Koopmans-van Noorel Linda Smolenaers Desirée Houkema
Met dank aan	Edwin van de Wiel van DASC BV voor verwerking digitale vragenlijsten Yvonne Janssen voor redactiewerkzaamheden
Vormgeving	BuroDaan grafische vormgeving, Markelo
Fotografie	Tonny van der Vegt, Shutterstock

Informatie

SLO

Informatiepunt Onderwijs & Talentontwikkeling

Postbus 2041

7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 305

Internet: www.slo.nl

E-mail: talentstimuleren@slo.nl

AN 1.5147-543

Voorwoord

Vooral tijdens de 28 bezoeken, die we in het kader van de monitor hebben uitgevoerd, werd ons duidelijk dat bevlogen leerkrachten en schoolleiders het verschil kunnen maken als het gaat om excellentie. Doordat zij hun team de urgentie van dit thema lieten voelen en op inspirerende wijze richting gaven aan verandering, werden bepaalde onderwijsaanpassingen voor de zeer getalenteerde leerlingen in de scholen ingevoerd en gingen vele teams enthousiast aan de slag. Zonder al deze personen hadden wij deze publicatie niet kunnen schrijven. Graag richten wij een woord van dank aan alle medewerkers van de 350 participerende scholen. In het bijzonder willen wij de leerlingen en medewerkers bedanken van de 28 bezochte scholen en hun besturen, die we mochten interviewen en de vijf scholen waar we foto's mochten maken.

Ook allen die een bijdrage hebben geleverd aan één van de negen excellentieconferenties 'Aan de slag met cognitief talent' willen wij bedanken. Veel kennis, vaardigheden en good practices over het begeleiden van cognitief talent zijn tijdens deze conferenties uitgewisseld en overgedragen. Tevens willen we Albert Kaput van het Centrum voor Creatief Leren uit Sterksel bedanken voor zijn bijdrage aan het model 'Talent in ontwikkeling'.

De digitale vragenlijsten, schoolbezoeken, interviews, lezingen, workshops en uitwisselingsbijeenkomsten op de negen conferenties hebben een schat aan informatie opgeleverd, die de basis vormt voor deze publicatie. Daaruit is ons duidelijk geworden dat er in de 28 excellentieprojecten mooie kansen voor talentontwikkeling zijn vormgegeven en dat er goede stappen zijn gezet. Deze projecten verdienen het om verder uitgewerkt te worden, geborgd te worden en door andere scholen gevolgd te worden. Het zou mooi zijn als deze in gang gezette ontwikkelingen voortgang vinden en opgeschaald worden!

Enschede, december 2012

Annette Koopmans-van Noorel
Nora Steenbergen-Penterman

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	6
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding	9
1.2 Subsidieregeling excellentieprogramma basisonderwijs	11
1.3 Leeswijzer	11
2 Opzet van de monitoring	14
2.1 Inleiding	15
2.2 Twee delen van de monitoring	15
2.2.1 Drie metingen	17
2.2.2 Digitale vragenlijst	18
2.2.3 Model talent in ontwikkeling	19
2.2.4 Schoolbezoeken	21
2.3 Ondersteuning	23
3 Resultaten van drie metingen	24
3.1 Inleiding	25
3.2 Visie, draagvlak en kennis	26
3.2.1 Visie en draagvlak	26
3.2.2 Kennis	26
3.2.3 Coördinatie en faciliteiten	26
3.3 Signalering	27
3.3.1 Kennis van signaleren	27
3.3.2 Wijze van signaleren	27
3.3.3 Gebruik van leerlinggegevens voor signalering	28
3.4 Onderwijsaanpassingen	28
3.4.1 Vaststellen van didactische voorsprong en van (onderwijs)behoeften	28
3.4.2 Kennis en inzet van onderwijsaanpassingen	29
3.4.3 Toepassen van compacting	30
3.4.4 Verrijkingsaanbod binnen de eigen groep	30
3.4.5 Verrijkingsaanbod buiten de eigen groep in een plusgroep	31
3.4.6 Selectiecriteria plusgroep en competenties van de plusgroepbegeleider	32
3.5 Evaluatie van onderwijsaanpassingen	32
3.6 Projectopbrengsten en borging	32
3.6.1 Succesfactoren	32

3.6.2	Verbeterpunten	33
3.6.3	Tips en geleerde lessen	34
3.6.4	Borging van de onderwijsaanpassingen voor (hoog)begaaftde leerlingen	34
3.7	Gegevens van de totale groep respondenten	36
3.7.1	Opvallende resultaten van de nul- en eindmeting	36
3.7.2	Professionalisering	36
3.7.3	Signalering	37
3.7.4	Compacten, verrijken en verrijkingsgroepen	37
3.7.5	Overall vergelijking resultaten totale groep 222 actieve scholen	38
4	Good practices binnen de excellentieprojecten	40
4.1	Inleiding	41
4.2	Professionalisering van leerkrachten	42
4.3	(Vroeg)signalering	45
4.4	Opbrengstgericht werken en één-zorgroute	48
4.5	Compacten en verrijken	50
4.6	Verrijkingsgroepen	53
4.7	Techniek en onderzoekend en ontwerpend leren	58
4.8	Verrijkingsonderwijs gedurende de hele week	60
4.9	Digitale leeromgevingen en portfolio's	61
4.10	Interviews met besturen en scholen	65
4.10.1	Succesfactoren	65
4.10.2	Uitdagingen	65
4.10.3	Borging	66
4.10.4	Suggesties voor verbetering	66
4.10.5	Leerlingen aan het woord	67
5	Conclusies en aanbevelingen	68
5.1	Conclusies en discussie	69
5.2	Aanbevelingen	71
	Literatuur	74
	Bijlage 1	78
	Bijlage 2	84

Samenvatting

In juni 2009 ontvingen 28 besturen met 350 scholen bericht dat zij subsidie van het ministerie van OCW kregen voor hun ingediende excellentieprojecten voor een periode van drie jaar (2009-2012). Al deze projecten hebben een gemeenschappelijk doel: het stimuleren van cognitief talent. Om de uitvoering van de projecten te kunnen volgen en de voortgang van de projecten zoveel mogelijk te kunnen waarborgen, vond ondersteuning en monitoring van de projecten plaats. Dit gebeurde door een samenwerkingsverband van SLO, de PO-Raad en EDventure.

Door middel van drie digitale vragenlijsten, aan het begin, halverwege en aan het eind van het project en door schoolbezoeken met interviews is getracht een goed beeld te krijgen van de projecten en de projectvoortgang. Daaruit bleek onder meer dat het draagvlak onder de deelnemende scholen, op teamniveau en vanuit de directie, om te werken aan onderwijs op maat groot was. Dat is gedurende het project alleen nog maar gegroeid. De scholen hebben veel aandacht besteed aan professionalisering, maar dit blijft een punt van aandacht. Bij het signaleren van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong werken steeds meer scholen volgens een vaste aanpak die ze vastleggen in een (eigen) protocol. Een positieve ontwikkeling hierbij is het gegeven dat leerkrachten voor signalering meer gebruik maken van bestaande gegevens. Zowel subjectieve als objectieve gegevens worden doelgericht geanalyseerd en geïnterpreteerd. Dit betreft onder andere een toename in het gebruik van gegevens over de leerprestaties, individuele observaties, gesprekken met leerling en ouders, kwaliteit van door leerlingen gemaakte producten en portfolio's van leerlingen en hun interesses. Leerkrachten van de betrokken scholen zijn beter op de hoogte van mogelijke begeleidingsmaatregelen voor (hoog)begaafde leerlingen. Er wordt meer gecompact en verrijkt in de klas en het aantal verrijkingsgroepen stijgt. Voor het signaleren, het maken van onderwijsaanpassingen en het bieden van passende begeleiding plus het evalueren ervan, hanteren scholen een meer planmatige en systematische werkwijze.

Uit de monitoring kwamen ook diverse aandachtspunten naar voren die verder onderzoek en/of ontwikkeling behoeven, zoals verdere professionalisering van de leerkrachten en schoolleiders, onderwijs op maat voor de doelgroep via een rijke leeromgeving met effectieve onderwijsaanpassingen en samenwerken en leren van elkaar via regionale netwerken. Als daarin verder stappen gemaakt worden zal het onderwijs voor alle, dus ook voor de zeer getalenteerde leerlingen, verbeteren.

We kunnen concluderen dat de aandacht voor toptalent, (hoog)begaafde leerlingen en talentontwikkeling groeit. Ter ondersteuning van begeleiders van in potentie (hoog) begaafde en zeer getalenteerde leerlingen is op het interactieve platform www.talentstimuleren.nl een groot aantal ondersteunende hulpmiddelen beschikbaar gesteld. Daar staan ook de good practices en overige overdraagbare opbrengsten van de 28 excellentieprojecten waar deze publicatie over gaat.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Er is in de afgelopen jaren een toenemende aandacht onder scholen, ouders, media en overheid voor excellentie, toptalent en (hoog)begaafde leerlingen. In de Kwaliteitsagenda primair onderwijs 'Scholen voor morgen' (2007) staat dat excellentie in het basisonderwijs gestimuleerd moet worden. Een nadere uitwerking daarvan staat in de beleidsbrief 'Stimuleren excellentie basisonderwijs (25 augustus 2008) die de toenmalige staatssecretaris Dijkema aan de Tweede Kamer aanbood. De daarin genoemde aandachtspunten zijn:

- een significante daling van het aantal Nederlandse leerlingen dat in staat is om een topniveau te halen op het gebied van leesvaardigheid;
- het percentage leerlingen dat onder zijn niveau presteert (10 tot 18%) (rapport Presteren naar Vermogen, Onderwijsraad 2007);
- de worsteling van scholen en leraren in het basisonderwijs met de vraag hoe ze excellentie moeten stimuleren.

Een conclusie uit een onderzoek van ITS, Talent en AOb (Bakker & Busato, 2008) onder leraren in het primair en voortgezet onderwijs is dat de meerderheid van de scholen nog geen specifiek aanbod en passende begeleiding voor (hoog)begaafde leerlingen heeft. Daaruit blijkt tevens dat slechts 27% van de leerkrachten zich capabel voelt om (hoog)begaafde leerlingen te helpen. Het ontbreekt leerkrachten vaak aan kennis, tijd en middelen om een passende begeleiding te bieden en om ouders op een constructieve wijze te betrekken bij het onderwijs.

In Nederland wordt in bijna 6.850 basisscholen aan ruim 1,5 miljoen leerlingen lesgegeven. Voor elke leerling geldt dat deze het recht heeft een ononderbroken ontwikkeling te doorlopen (artikel 8, Wet op het Primair Onderwijs). Dit betekent dat iedere leerling aangesproken moet worden op een passend niveau, aansluitend bij zijn mogelijkheden, specifieke leereigenschappen, interesses en behoeften op cognitief, sociaal en emotioneel gebied. Eén van de problemen is echter dat leerkrachten de leerlingen, die op één of meerdere begaafdheidsgebieden over het potentieel beschikken om tot uitzonderlijke prestaties te komen, vaak niet signaleren. Zo zegt 16% van de leerkrachten in het primair onderwijs nog nooit een (hoog)begaafde leerling in de klas te hebben gehad (Bakker & Busato, 2008). Statistisch gezien zouden echter twee tot vier (hoog)begaafde leerlingen in een gemiddelde klas aanwezig moeten zijn. Iedere leerkracht heeft er dus mee te maken. Het lukt scholen moeilijk om goed in te spelen op het benutten en stimuleren van de individuele talenten van leerlingen, met onderpresteren tot gevolg.

Uit onderzoek naar succescondities voor (hoog)begaafde leerlingen blijkt dat het probleem van onderpresteren al vanaf zeer jonge leeftijd, in de onderbouw van het basisonderwijs, ontstaat (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell en Verhoeven, 2007). Specifieke onderwijskenmerken zijn (mede) aanleiding tot 'gedwongen onderpresteren' en hiermee samenhangende problemen. Er is vooral sprake van curatief handelen nadat de problemen al zijn ontstaan en er is te weinig preventief schoolbeleid, waarin structureel uitgegaan wordt van verschillen tussen leerlingen. Binnen een preventief schoolbeleid wordt van iedere leerling bij binnenkomst het niveau vastgesteld als startpunt voor verdere ontwikkeling. Een (hoog-)begaafde leerling krijgt van meet af aan onderwijs aangeboden op zijn eigen niveau op een manier die aansluit bij zijn manier van denken en functioneren. Dit wordt vormgegeven door middel van een cyclus van doelgericht handelen. Vroege en adequate signalering is hierbij onderdeel van een continu cyclisch proces. Zo neemt het onderwijs zijn rol als significante intermediërende factor serieus. Een dergelijke cyclus begint met het (h)erkennen van kenmerken en signalen van (hoog)begaafdheid door competente leerkrachten. Waar het echter vooral om gaat, is het kunnen stimuleren en ondersteunen van de kenmerkende kwaliteiten en uitdagingen die samenhangen met een hoog ontwikkelingspotentieel.

Voor de genoemde doelgroep is de noodzaak voor onderwijsaanpassingen groot. Hiervoor dient voldoende differentiatie mogelijk te zijn in aanbod en begeleiding, zodat op elk moment aangesloten kan worden bij de mogelijkheden, interesses en behoeften van de individuele leerling (Hoogeveen, Van Hell, Mooij en Verhoeven, 2004 / Mooij et al., 2007). Op basis van deze onderzoeken blijkt dat de beste cognitieve leerresultaten worden behaald wanneer kinderen, voor een deel van de week of voltijds, buiten de reguliere groep geplaatst worden, samen met andere (hoog)begaafde leerlingen (peers). Ook ten aanzien van het welbevinden hebben dergelijke voorzieningen een positieve invloed. Deze resultaten betreffen internationale onderzoeksgegevens. De resultaten in Nederland zijn minder positief, omdat men hier vaak pas start wanneer er al problemen van onderpresteren zijn (Mooij et al., 2007).

Op grond van onderzoek naar de effectiviteit van onderwijsaanpassingen voor (hoog-)begaafde leerlingen wordt het volgende geadviseerd: "Het is van belang dat er binnen een school (of eventueel samenwerkingsverband van scholen) meerdere aanpassingen worden geboden en dat per leerling wordt gekeken welke aanpassingen op welk moment tot de beste resultaten leiden, zowel op cognitief, als sociaal en emotioneel gebied." (Hoogeveen, et al., 2004).

1.2 Subsidieregeling excellentieprogramma basisonderwijs

Een goede invulling geven aan passend onderwijs voor alle leerlingen is niet eenvoudig, maar door een breed en flexibel aanbod aan verrijkingssarrangementen en -activiteiten dat een beroep doet op verschillende begaafdheidsgebieden, kan ruimte ontstaan voor optimale ontplooiing en ontdekking van talenten. De overheid wil scholen hiervoor kansen bieden. Eind 2008 schreef OCW een stimuleringsprogramma Excellentie uit, waarbij het voor basisscholen en andere partijen mogelijk was een startsubsidie te krijgen voor excellentieprojecten op lokaal niveau en voor landelijke initiatieven waar basisscholen baat bij hebben. Deze lokale en landelijke verbeterprojecten startten in het schooljaar 2009-2010 met een looptijd van drie jaar.

In juni 2009 maakte het ministerie van OCW bekend welke projecten subsidie ontvingen in het kader van de excellentieregeling. Voor 28 besturen was de uitslag positief. Zij ontvingen subsidie voor hun ingediende projecten voor drie jaar (2009-2012). In deze projecten participeren aan het begin van het excellentietraject 350 scholen. Om de uitvoering van de projecten te kunnen volgen en het voortgang van de projecten zoveel mogelijk te waarborgen vond ondersteuning en lichte monitoring van de projecten plaats. Dit gebeurde door een samenwerkingsverband van SLO, de PO-Raad en EDventure.

In deze publicatie wordt duidelijk wat de subsidieregeling voor het onderwijs heeft opgeleverd, welke positieve ontwikkelingen zijn ingezet, welke vragen zijn blijven liggen en welke nieuwe uitdagingen zich voordoen rond het stimuleren van cognitief talent. Tegelijk wordt zicht gegeven op het proces van het monitoren en ondersteunen van de scholen.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de opzet van de monitoring toegelicht. Voor de monitoring ontvingen de scholen van SLO drie keer een vragenlijst om inzicht te krijgen in hoe de scholen ervoor staan wat betreft de begeleiding van cognitief talent. De achtergrond en opzet van de vragenlijst, die uit vijf onderdelen bestaat, komen ook in dit hoofdstuk aan bod. In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de drie metingen in grafieken en tabellen weergegeven. Om aanvullende informatie te verzamelen en een goed beeld te krijgen van de projecten, is van elk project een school bezocht. Tijdens deze bezoeken is in de onderwijssituatie geobserveerd en zijn bestuurders, directie, leerkrachten en leerlingen geïnterviewd. Samenvattingen van deze bezoeken, inclusief beschrijvingen van good practices staan in hoofdstuk 4. Daarin komt ook aan bod wat deelnemers van het project zien als vernieuwend, welke tegenslagen zij moesten overwinnen, in hoeverre zij bijdragen aan het bevorderen van een excellentie waardevolle cultuur en hoe zij hun ervaringen en opgedane kennis gaan overdragen. In hoofdstuk 5 ronden wij af met conclusies en aanbevelingen.

In deze publicatie is tot slot een aantal bijlagen opgenomen:

- Overzicht met de doelstelling(en) van de 28 excellentietrajecten bij de start van de projecten;
- Grafieken van de resultaten van de eerste vier onderdelen van de vragenlijst.

De instrumenten en vragenlijsten die gebruikt zijn bij de drie metingen en de interviews met de bestuursleden, directies, leerkrachten en leerlingen kunt u downloaden via www.slo.nl/excellentieregeling.

Alle participerende scholen en besturen hebben van elke meting en elk bezoek een verslag ontvangen. In totaal leverde dat ruim 1000 verslagen op. Voorbeelden van deze school- en bestuursrapportages en een overzicht van de namen van scholen die in 2012 aan de excellentieprojecten deelnamen zijn eveneens te downloaden via www.slo.nl/excellentieregeling.

2 Opzet van de monitoring

2.1 Inleiding

Het is belangrijk om vast te stellen in hoeverre de verbeterprojecten daadwerkelijk bijdragen aan het stimuleren van excellentie. Daarom is aan SLO, de PO-Raad en EDventure gevraagd:

- om de effectiviteit van dit stimuleringsprogramma te beoordelen en later te verantwoorden door middel van monitoring van alle gesubsidieerde projecten door SLO;
- de opgedane kennis over de good practices gericht over te dragen aan het gehele veld door de PO-raad, EDventure en SLO;
- de overdracht van kennis in samenhang met de andere thema's van de kwaliteitsagenda van het primair onderwijs te laten gebeuren. De bewaking hiervan ligt bij de PO-raad.
- activiteiten te organiseren ten behoeve van verspreiding van de opbrengsten onder scholen die géén subsidie hebben ontvangen door de PO-raad, EDventure en SLO samen en daarbij gebruik te maken van de hierover opgedane kennis binnen de taal- en rekenverbetertrajecten.

In paragraaf 2.2. staat hoe de monitoring is verlopen en waar de digitale vragenlijst op gebaseerd is. Paragraaf 2.3 gaat in op de wijze waarop de ondersteuning van zowel gesubsidieerde als niet gesubsidieerde projecten verlopen is.

2.2 Twee delen van de monitoring

In juni 2009 krijgen 28 bevoegde schoolbesturen van OCW een brief dat hun projectaanvraag is goedgekeurd. Deze 28 projecten zijn door 350 scholen mede ingediend. De scholen die hebben deelgenomen aan de excellentiesubsidieregeling hadden allen eenzelfde doel voor ogen: structureel vormgeven van passend onderwijs aan (hoog)begaafde en cognitief getalenteerde leerlingen. Dit betekende veelal het professionaliseren van het team, aandacht voor (vroeg)signalering, het compacten van de reguliere lesstof en het bieden van een uitdagend aanbod (in en/of buiten de eigen groep). Verder werd er gezocht naar manieren om deze activiteiten vast te leggen in het school- en zorgplan, in verband met continuering in de toekomst en borging van het geheel. In de basis zijn er veel overeenkomsten te vinden, maar in de daadwerkelijke aanpak van de activiteiten heeft elke school andere accenten gelegd.

De situaties van scholen bij aanvang van een excellentieproject verschilden behoorlijk. Voor een aantal scholen was het thema (hoog)begaafdheid en cognitief talent geheel nieuw en lag de nadruk op het vormen van een visie op (hoog)begaafdheid en cognitief talent en het vaststellen van beleid op basis waarvan voorzieningen vorm kregen. Andere scholen waren al enkele jaren bezig met het thema en hadden beleid met bijbehorende activiteiten opgezet. Zij richtten zich in hun excellentieproject op doorontwikkeling of verbetering van reeds gestarte voorzieningen. Een samenvatting van de doelstelling(en) die de besturen en scholen bij de start van het project hadden is weergegeven in een tabel in bijlage 1. Tevens is daarin aangegeven welke school uit het project bezocht is en hoeveel scholen aan het begin deelnamen. De subsidie, die het bevoegde gezag ontvangen heeft, is ook weergegeven. De 28 goedgekeurde excellentieprojecten komen vooral uit de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland. Het is opvallend dat er geen enkel goedgekeurd project komt uit de provincies Utrecht, Friesland en Drenthe. In de hiernavolgende afbeelding met de kaart van Nederland wordt met rood weergegeven waar de goedgekeurde projecten gelokaliseerd zijn.

Afbeelding 1: Spreiding van de goedgekeurde excellentieprojecten

Medio september 2009 zijn de scholen en bevoegde besturen middels een brief van SLO nader geïnformeerd over de ondersteuning en monitoring van de excellentieprojecten. De monitoring, die bedoeld is om een goed beeld te krijgen over de stand van zaken op de scholen en de voortgang van het excellentieproject, bestaat uit twee delen:

1. drie metingen met behulp van digitale vragenlijsten (2009, 2011, 2012);
2. interviews op 28 scholen (2010-2011).

2.2.1 Drie metingen

Elke deelnemende school ontvangt eind september 2009 drie inlogcodes, waarmee zij de webbased vragenlijst voor de nulmeting kunnen invullen. Het is de bedoeling dat van elke school drie personen de lijst invullen, die de visie en werkwijze van de school kunnen vertegenwoordigen en bekend zijn met de doelstelling(en) van het projectvoorstel in het kader van de excellentieregeling.

Om de administratieve lasten van scholen te verlichten, wordt in december 2009 in overleg met OCW besloten om bij de volgende metingen de webbased vragenlijst nog slechts door 1 persoon van een school te laten invullen.

In tabel 1 staat een overzicht van de deelname aan de drie metingen en of een school actief of volgschool is.

Tabel 1: Aantallen deelnemers aan de drie digitale vragenlijsten

	1e meting 2009	2e meting 2011	3e meting 2012
Participerende scholen in het project	346	343	344
Scholen die de vragenlijst invullen	327	334	327
Actieve scholen	niet gevraagd	253	266
Volgscholen	niet gevraagd	81	61
Scholen die de vragenlijst niet invullen	19	9	17

In februari 2010, na afronding van de nulmeting, participeren er nog 346 scholen. Vijf scholen zijn afgevallen door fusies of door een wisseling van de directie en er is één school bijgekomen. Van deze 346 scholen vullen 327 scholen de vragenlijst wel in en 19 scholen om diverse redenen niet.

Bij de tweede meting participeren er, zoals in tabel 1 te zien is, nog 343 scholen in de 28 excellentieprojecten. Er zijn nieuwe scholen bijgekomen, maar er haken ook scholen af door fusies, wisseling van de directie en twee scholen zijn in 2011 opgeheven. Enkele SBO-scholen geven aan te stoppen omdat de projecten toch minder goed bij hun visie passen. Tevens zijn er vragen gesteld of scholen actief zijn of dat ze een volgschool zijn. Dit omdat tijdens de schoolbezoeken bleek dat veel activiteiten in het eerste projectjaar worden uitge-

voerd door een kleine groep enthousiaste scholen. In het tweede projectjaar wordt dit aantal actieve scholen uitgebreid en in het derde jaar wordt de opgedane kennis en vaardigheden overgedragen naar de zogenaamde volgscholen. Bij de eindmeting vullen 327 scholen de vragenlijst in, waarvan er 266 actief zijn. Van deze 266 hebben 222 aan alle drie metingen meegedaan. Sommige scholen hebben aan twee metingen meegedaan en weer andere aan één meting.

Van de 222 actieve scholen die aan alle drie metingen hebben meegedaan, is het mogelijk de scores van de verschillende metingen met elkaar te vergelijken, zie hoofdstuk 3. Daarnaast hebben deze scholen in 2011 en 2012 ook zeer uitgebreid de open vragen ingevuld, waardoor er een schat aan gegevens ligt en een mooi beeld ontstaat van wat de excellentieprojecten op de scholen teweeg hebben gebracht.

2.2.2 Digitale vragenlijst

De digitale vragenlijst die voorgelegd is aan de participerende scholen, is gebaseerd op de '(Hoog)begaafdenwijzer Basisonderwijs'. Deze checklist '(Hoog)begaafdenwijzer Basisonderwijs' is ontwikkeld door SLO (2007; 2010) in overleg met leerkrachten van (hoog)begaafde kinderen, intern begeleiders en onderwijsadviseurs. Deze checklist bestaat uit vijf onderdelen:

1. algemene randvoorwaarden;
2. signalering en het vaststellen van (onderwijs)behoeften;
3. aanpassingen in onderwijsaanbod en begeleiding;
4. evaluatie;
5. opstellen van een beleidsstuk.

Elk onderdeel van deze checklist bevat aandachtspunten voor het opstellen, implementeren en vastleggen van beleid voor (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs. Veel van deze aandachtspunten hebben we overgenomen in de digitale vragenlijst, die gebruikt werd bij de monitoring. Deze digitale vragenlijst had elk jaar dezelfde opbouw en bevatte vragen over:

1. visie, draagvlak en kennis;
2. signalering en vaststellen van (onderwijs)behoeften;
3. onderwijsaanpassingen;
4. evaluatie onderwijsaanpassingen;
5. projectopbrengsten en borging (dit onderdeel is in 2011 aan de vragenlijst toegevoegd).

De vragen van de onderdelen 1 tot en met 4 zijn bij de eerste en tweede meting hetzelfde gehouden. De vragenlijst voor de derde meting (2012) is behoorlijk ingekort op basis van statistische factoranalyses van de eerste twee metingen en op basis van inhoudelijke overwegingen, zie model Talent in Ontwikkeling (paragraaf 2.2.3). De vraaglast voor de scholen is

daarmee wat minder geworden, terwijl toch de meest relevante vragen gesteld zijn.

De eerste twee vragenlijsten zijn overigens bewust wat uitgebreider gehouden, omdat ze ook een inspirerende functie hadden: het invullen van de vragenlijsten werkte voor de scholen als een soort zelfscan van het schoolbeleid voor excellentie.

De terugkoppeling naar de scholen en besturen van de vragenlijsten verliep als volgt:

- Bij de eerste en de tweede meting is aan alle deelnemende scholen na het invullen van de vragenlijsten een schriftelijke schoolrapportage gestuurd met de resultaten van de eigen school. De besturen ontvingen een bestuursrapportage met daarin de resultaten van de meting van alle tot het project behorende scholen. Diverse besturen en scholen gebruikten de gegevens uit deze rapportages als uitgangspunt voor nieuwe aanpassingen.
- Bij de derde afname werd meteen digitaal een uitdraai van de resultaten geleverd na het afronden van de digitale vragenlijst.

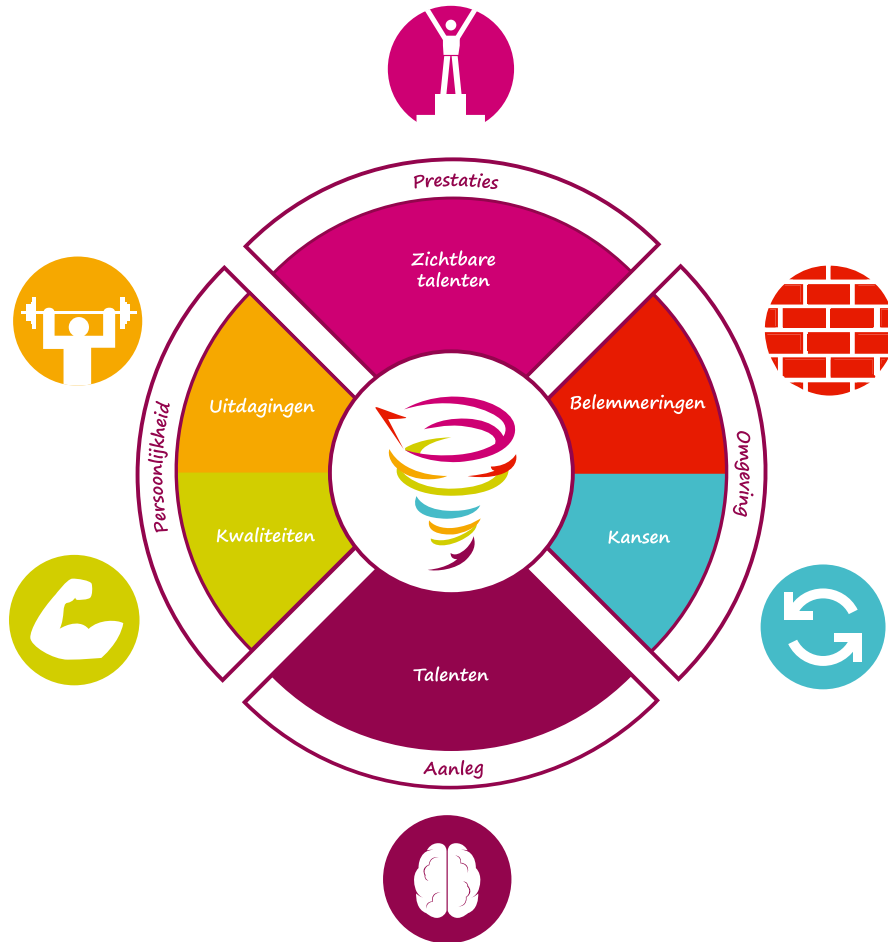
2.2.3 Model Talent in Ontwikkeling

Zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven, is het van belang zo vroeg mogelijk zicht te krijgen op de capaciteiten, interesses en behoeften van leerlingen. Daarnaast is het noodzakelijk om in de (school)omgeving dusdanige randvoorwaarden te creëren dat de talenten van alle kinderen optimaal tot recht kunnen komen. Talenten kunnen zichtbaar worden wanneer ze doelgericht gestimuleerd worden. Het 'gedwongen onderpresteren', dat onder andere met het onderzoek van Mooy et al. (2005) is aangetoond, is het directe gevolg van een egalitaire (school-)cultuur die is gericht op gemiddelde prestaties. Meestal zijn normen en meetbare prestaties leidend, terwijl de mate waarin talenten tot ontwikkeling komen eigenlijk richtinggevend moeten zijn. De ontwikkelingsbehoeften van leerlingen zijn dan het uitgangspunt.

Het onderwijs dient erop gericht te zijn om leerlingen toe te rusten om naar eigen vermogen actief een betekenisvolle bijdrage te leveren aan de maatschappij, op een manier die bij hen past. Om hier invulling aan te kunnen geven, is het noodzakelijk dat de leerling zich betrokken voelt bij zijn eigen ontwikkelingsproces. Dit begint bij het ontdekken van zijn talenten en persoonlijke kwaliteiten die bijdragen om de ontwikkeling van deze talenten tot uiting te laten komen. Hierbij is het ook belangrijk zicht te hebben op persoonlijke uitdagingen die het ontwikkelingsproces zodanig beïnvloeden dat talenten (nog) niet tot uiting komen in prestaties. Door als onderwijsgevendens bewust het zelfinzicht van leerlingen te bevorderen, wordt zelfverantwoordelijk leren mogelijk.

Het model Talent in Ontwikkeling (Houkema & Kaput, 2011) geeft inzicht in de samenhang van factoren die van invloed zijn op het complexe proces van talentontwikkeling. Dit model, zie afbeelding 2, is één van de opbrengsten van het SLO-project dat vanaf 2009 is gestart om een bijdrage te leveren aan de vroegtijdige (h)erkenning van (hoog)begaafde leerlingen. Van-

uit het concept 'Stimulerend signaleren' wordt hierbij gestreefd naar een integrale aanpak, waarbij signaleren en adequaat begeleiden hand in hand gaan. Binnen een rijke, stimulerende leeromgeving worden de kansen gecreëerd om de ontwikkeling van talenten te realiseren, zodat iedere leerling in staat wordt gesteld om persoonlijk te excelleren en de eigen grenzen voortdurend te verleggen. Een belangrijke toepassing van het model Talent in Ontwikkeling is om in interactie met leerlingen te onderzoeken wat nodig is om hun ontwikkelingspotentieel optimaal te realiseren. Meer informatie en praktische handreikingen zijn te vinden op de website www.talentstimuleren.nl onder het thema 'Stimulerend signaleren'.

Afbeelding 2: Model Talent in Ontwikkeling (Houkema & Kaput, 2011)

De vragenlijst bij de derde meting is mede op basis van het model Talent in Ontwikkeling ingekort. Het doel van de monitoring is namelijk vooral om een goed beeld te krijgen van de wijze waarop scholen succesvol kansen creëren en benutten die optimale talentontwikkeling mogelijk maken. Het model biedt daar handvatten voor.

2.2.4 Schoolbezoeken

Om aanvullende informatie te verzamelen en een goed beeld te krijgen van de projecten, wordt in overleg met elk bestuur één van de scholen geselecteerd voor een bezoek. Deze school is door het bestuur als voorbeeld van good practice aangemerkt. Tijdens dit bezoek worden een bestuursmedewerker, een directielid, een leerkracht en een groepje van 3 à 5 kinderen geïnterviewd over hun beleving van en mening over het betreffende excellentieproject.

De bezoeken zijn gestart in oktober 2010 en afgerond in december 2011. De interviews richten zich vooral op het vinden van good practices. Daarbij is het interessant om te weten tegen welke problemen de verschillende betrokkenen aanlopen bij de uitvoering van de projectactiviteiten en hoe zij deze oplossen. Aan het begin van elk interview vat de interviewer de doelen van het excellentieproject die de school/stichting nastreeft samen en checkt of dit klopt. Hiervoor zijn de gegevens van de subsidieaanvraag en nulmeting gebruikt. Vervolgens zijn er vragen gesteld over:

- A. in-/uitvoering van het excellentieproject;
- B. relevantie van het project en borging;
- C. ondersteuning en samenwerking met anderen;
- D. sterke en zwakke kanten van het excellentieproject.

Voor de interviews met de leerlingen is een andere vragenlijst gebruikt. Tijdens deze interviews is samen met de leerlingen gebrainstormd over wat er allemaal veranderd is op school en is er een woordweb gemaakt over wat ze gemerkt hebben van de invoering van het excellentieproject, zie afbeelding 3.

Woordweb 'project slimme leerlingen'

Afbeelding 3: Woordweb van 5 leerlingen van basisschool De Mare van Stichting PCO Noord-Twente uit Almelo

Er werd de leerlingen ook gevraagd naar hun tevredenheid over het programma. Aan het einde van het interview hebben de leerlingen een korte tekst geschreven over wat zij op school zouden veranderen voor slimme kinderen als zij de baas zouden zijn. Een analyse van de resultaten van de schoolbezoeken staat in hoofdstuk 4.

2.3 Ondersteuning

In de drie schooljaren 2009/2010, 2010/2011 en 2011/2012 zijn jaarlijks drie kennisconferenties georganiseerd over diverse aspecten die een rol spelen bij het stimuleren van cognitief talent. Hierbij vond ook overdracht plaats van good practices uit de excellentieprojecten. De conferenties waren vooral bedoeld voor scholen die geen subsidie hebben ontvangen.

Naast drie workshoprondes met 8 tot 12 workshops, waren er ook interessante inleiders en informatiemarkten over opleidingen en/of leermiddelen. Daarnaast werd het stellen van vragen en uitwisselen van kennis en ervaringen gestimuleerd via een informatiecafé, themasessies en paneldiscussies. Alle negen conferenties zijn door de bezoekers als zeer goed beoordeeld.

De conferenties zijn zoveel mogelijk verspreid over het land gehouden, zodat ze voor alle scholen wel een keer goed te bereizen waren.

Een overzicht van data en locaties:

1. 3 november 2009 (Zeist);
2. 1 april 2010 (Eindhoven);
3. 8 april 2010 (Zwolle);
4. 9 november 2010 (Rotterdam);
5. 21 april 2011 (Amsterdam);
6. 28 april 2011 (Ede);
7. 8 november 2011 (Utrecht);
8. 10 april 2012 (Amersfoort);
9. 19 april 2012 ('s-Hertogenbosch).

3 Resultaten van drie metingen

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan de resultaten van de drie metingen en worden conclusies getrokken. Per onderdeel van de vragenlijst worden de resultaten weergegeven. Door de combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens is het mogelijk om genuanceerde uitspraken te doen over de opbrengsten van de projecten. Daarbij dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat de vragenlijsten zijn gebaseerd op zelfevaluatie en dat van elk project het bestuur en één school bezocht en geïnterviewd zijn. Er worden dan ook geen uitspraken over effectiviteit van afzonderlijke projecten gedaan.

Van de 222 actieve scholen die aan alle drie metingen hebben meegedaan, zie paragraaf 2.2.1, is het mogelijk de scores van de verschillende metingen met elkaar te vergelijken. De resultaten van de vragen uit de eerste vier onderdelen van de vragenlijst worden in tabellen gepresenteerd. Tevens zijn hierbij grafieken gemaakt, deze zijn te vinden in bijlage 2. Voor vrijwel alle vragen zijn de gemiddelde scores in de loop van de drie metingen significant positiever geworden¹. Een * bij de gemiddelde score van een jaar in de grafieken betekent dat deze score significant hoger is dan die van de daaraan voorafgaande meting.

De resultaten van de vragen die horen bij projectopbrengsten en -borging hebben we grafisch weergegeven. In de slotparagraaf geven we een beeld van de ontwikkeling die heeft plaatsgevonden tussen de nulmeting en de eindmeting voor de totale groep respondenten.

Leeswijzer

De antwoordschaal van de gesloten vragen uit de vragenlijst is: 1=niet, 2=enigszins, 3=grotendeels, 4=volledig. In de teksten en in de tabellen hebben wij de scores van de categorieën 'grotendeels' en 'volledig' bij elkaar opgeteld, om aan te geven in hoeverre iets grotendeels/volledig dus zo goed als gerealiseerd is.

¹ Significante verschillen vastgesteld m.b.v. 'paired samples t-test', 95% betrouwbaarheidsinterval

3.2 Visie, draagvlak en kennis

3.2.1 Visie en draagvlak

Er is een flinke toename te zien in het aantal respondenten dat aangeeft dat de school een duidelijke visie op onderwijs heeft met betrekking tot het omgaan met verschillen. Wat betreft draagvlak wordt meteen duidelijk dat de deelnemende scholen volgens de respondenten gemotiveerd zijn om met het thema aan de slag te gaan: het draagvlak is zowel op teamniveau als vanuit de directie van meet af aan hoog en stijgt gedurende de looptijd van de projecten, zie tabel 2.

Tabel 2: Visie en draagvlak, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Duidelijke visie	55	87
Draagvlak op teamniveau	88	96
Draagvlak vanuit directie	97	99

3.2.2 Kennis

Zowel wat betreft het volgen van een studietraject door de teamleden, als bij- of nascholing en specialisatie van minstens één teamlid zijn de gemiddelde scores fors gestegen bij de tweede en derde meting. Het percentage scholen waar het volgen van een studietraject door teamleden en regelmatige bij- of nascholing (grotendeels) gerealiseerd is, is ruim vijf keer zo hoog geworden, zie tabel 3.

Tabel 3: Kennis, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Studietraject hoogbegaafdheid voor teamleden	11	60
Regelmatig bij- of nascholing hoogbegaafdheid	6	40
Tenminste één teamlid gespecialiseerd in hoogbegaafdheid	49	74

3.2.3 Coördinatie en faciliteiten

Wat betreft de coördinatie van activiteiten geeft bijna 90% van de respondenten in 2012 aan dat dit (grotendeels) gerealiseerd is. Dit is ruim een kwart meer dan in 2009. Ook is er een verdubbeling van het percentage respondenten dat aangeeft dat tenminste één teamlid met tijd en geld gefaciliteerd wordt om de begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen vorm te geven, al blijft dit beperkt tot 60% van de scholen waar het grotendeels tot volledig is gerealiseerd, zie tabel 4.

Tabel 4: Coördinatie en faciliteiten, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Tenminste één teamlid coördineert de activiteiten	62	88
Tenminste één teamlid met tijd en geld gefaciliteerd	31	60

3.3 Signalering

3.3.1 Kennis van signaleren

Ten aanzien van de kennis van het signaleren van (hoog)begaafde leerlingen is op alle drie aspecten een positieve ontwikkeling te zien, zie tabel 5. De grootste toename in kennis is er op het gebied van kenmerken en specifieke leereigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen en moeilijk te herkennen (hoog)begaafde leerlingen.

Tabel 5: Kennis van signaleren, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Kennis van kenmerken en specifieke leereigenschappen	29	82
Kennis van moeilijk te herkennen (hoog)begaafde leerlingen	44	87
Weten én erkennen van verschil in gedrag op school en thuis	78	94

3.3.2 Wijze van signaleren

Er is een flinke stijging te zien in het percentage respondenten dat aangeeft dat het hantieren van een eenduidige werkwijze (protocol) binnen de school (volledig) gerealiseerd is. Ook de aandacht voor een eventuele voorsprong in de ontwikkeling bij de intake is toegenomen, zie tabel 6.

Tabel 6: Wijze van signaleren, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Gebruik van een signaleringsprotocol, eenduidige werkwijze	29	75
Vragenlijst/intakegesprek met ouders, aandacht voorsprong in ontwikkeling	48	80

3.3.3 Gebruik van leerlinggegevens voor signalering

De leerprestaties en de algemene indruk van het leerpotentieel van de leerling vormen volgens veel respondenten zowel in 2009 als in 2012 de basis om leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren. De grootste toename is dan ook te zien bij andere manieren om leerlingen te signaleren, zoals individuele observaties en gesprekken met leerling en ouders. Signaleren op basis van zelfgekozen onderwerpen en interesses komt nog steeds het minst voor, maar dat percentage is toch ook flink gestegen, zie tabel 7.

Tabel 7: Gebruik van leerlinggegevens voor signalering, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
De algemene indruk van het leerpotentieel van de leerling	79	96
Leerprestaties	96	100
Zelfgekozen onderwerpen/interesses en de kwaliteit van producten	40	64
Individuele observaties	55	87
Gesprekken met de leerling en met de ouders	66	86

3.4 Onderwijsaanpassingen

3.4.1 Vaststellen van didactische voorsprong en van (onderwijs)behoeften

Op een ruime meerderheid van de scholen wordt in 2009 de grootte van een eventuele didactische voorsprong vastgesteld en is er sprake van een cyclisch proces van handelen - evalueren - bijstellen voor het vaststellen van (onderwijs)behoeften. Beide zijn toegenomen in 2012, maar vergeleken met veel andere vragen is hier een minder grote verandering te zien, zie tabel 8.

Tabel 8: Vaststellen van didactische voorsprong en van (onderwijs)behoeften, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Grootte van eventuele didactische voorsprong wordt vastgesteld	64	76
Vaststellen (onderwijs)behoeften onderdeel van cyclisch proces	74	86

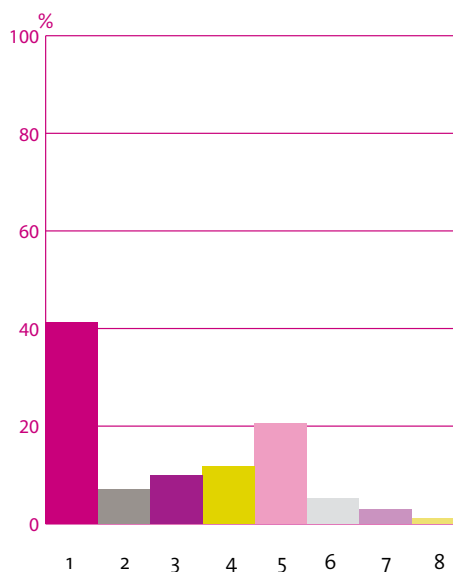
3.4.2 Kennis en inzet van onderwijsaanpassingen

Meer dan de helft van de respondenten geeft in 2009 aan dat leerkrachten op de hoogte zijn van mogelijke begeleidingsmaatregelen voor (hoog)begaafde leerlingen en dat er verschillende vormen van versnellen mogelijk zijn op hun school, zie tabel 9. De kennis van leerkrachten wat betreft begeleidingsmaatregelen is flink toegenomen volgens de respondenten in 2012, maar de realisatie van verschillende vormen van versnellen niet. Wel is het aantal scholen dat een elektronische leeromgeving (elo) gebruikt verdubbeld, al blijft het beperkt tot iets minder dan de helft. Van de scholen die in 2012 een elo gebruiken, zet het grootste deel deze in vanaf groep 1. Daarna komt inzet vanaf groep 5 relatief veel voor, zie grafiek 1. Het gebruik van criteria om een besluit tot versnellen te nemen, is op ruim twee keer zoveel scholen (grotendeels) gerealiseerd maar blijft ook beperkt tot de helft van de scholen, zie tabel 9.

Tabel 9: Kennis en inzet van onderwijsaanpassingen, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Kennis van begeleidingsmaatregelen	58	89
Gebruik van elektronische leeromgeving	23	46
Verskillende vormen van versnellen mogelijk	62	61
Gebruik van criteria om besluit tot versnellen te nemen	19	48

Grafiek 1: De elektronische leeromgeving wordt ingezet vanaf groep (hierbij zijn de scores van de antwoordcategorieën “enigszins tot volledig” bij elkaar opgeteld, deze categorieën zijn door 170 van de 222 respondenten aangevinkt), in %:

3.4.3 Toepassen van compacting

Compacten (het schrappen van oefen- en herhalingsstof) is zowel in 2009 als 2012 het meest gerealiseerd voor rekenen/wiskunde, in 2012 zelfs grotendeels tot volledig op bijna alle scholen. Het compacten van taal, de zaakvakken en het compacten van leerstof voor de groepen 1 en 2 is behoorlijk toegenomen, zie tabel 10. Voor alle drie geldt dat het aantal scholen waar dit grotendeels tot volledig gerealiseerd is volgens de respondenten meer dan verdubbeld is. Voor de zaakvakken blijft het percentage relatief beperkt.

Tabel 10: Toepassen van compacting, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Op school wordt compacting (het schrappen van herhalings- en oefenstof) toegepast voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong/ (hoog)begaafde leerlingen voor:		
Rekenen/wiskunde	79	96
Taal	33	68
Zaakvakken	12	28
Leerstof groep 1 en 2	24	52

3.4.4 Verrijkingsaanbod binnen de eigen groep

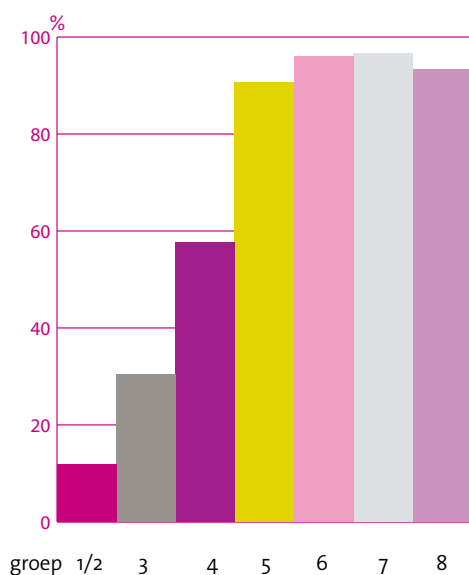
Meer dan de helft van de deelnemende scholen bood in 2009 verrijking aan binnen de eigen groep, zowel in groep 1 en 2 als in groep 3 tot en met 8. In 2012 is dit aantal flink toegenomen, voor beide leeftijdsgroepen. De toename is ongeveer gelijk, waardoor er nog steeds iets meer scholen zijn die in groep 3 tot en met 8 verrijking aanbieden dan in groep 1 en 2, zie tabel 11.

Tabel 11: Verrijkingsaanbod binnen de eigen groep, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Verrijking binnen eigen groep in groep 1 en 2	63	84
Verrijking binnen eigen groep in groep 3 t/m 8	73	92

3.4.5 Verrijkingsaanbod buiten de eigen groep in een plusgroep

Het aantal scholen dat verrijgingsstof aanbiedt buiten de eigen groep in een plusgroep is gestegen van 145 in 2009 (65%) tot 151 in 2012 (68%). In 2012 is een vervolgvraag gesteld waaruit blijkt dat bijna al die scholen een plusgroep aanbieden in groep 5 tot en met 8 en meer dan de helft in groep 4. Een kleiner deel biedt al in groep 1/2 of 3 een plusgroep aan, zie grafiek 2. Binnen- of bovenschoolse plusgroepen of een combinatie van beide komen verreweg het meest voor. Vanaf groep 5 zijn er relatief vaker dan in groep 1 tot en met 4 (ook) bovenschoolse plusgroepen, zie tabel 12.

Grafiek 2: Aantal plusgroepen per leerjaar (in % van de 151 scholen met plusgroepen).

Tabel 12: Aantal plusgroepen, uitgesplitst naar binnenschools, bovenschools en particulier, van de 151 scholen die een plusgroep aanbieden in 2012.

	aantal plusgroepen per leerjaar	% van de 151 scholen	aantallen per type plusgroep per leerjaar		
			binnenschools	bovenschools	particulier
groep 1 en 2	18	12	18	-	1
groep 3	46	31	40	9	1
groep 4	87	58	69	25	4
groep 5	137	91	95	62	2
groep 6	145	96	101	69	2
groep 7	146	97	99	77	4
groep 8	141	93	93	79	5

3.4.6 Selectiecriteria plusgroep en competenties van de plusgroepbegeleider

Ongeveer de helft van de respondenten geeft in 2009 aan dat een eenduidige werkwijze gehanteerd wordt om leerlingen te selecteren voor de plusgroep. Ook beschikt de plusgroepbegeleider in 2009 volgens een ruime meerderheid over de benodigde competenties. De mate waarin beide gerealiseerd zijn is flink toegenomen in 2012, zie tabel 13.

Tabel 13: Selectiecriteria plusgroep en competenties van de plusgroepbegeleider, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Eenduidige werkwijze selectie leerlingen voor plusgroep	52	91
Benodigde competenties plusgroepbegeleider	57	92

3.5 Evaluatie van onderwijsaanpassingen

De mate waarin evaluatie van onderwijsaanpassingen plaats vindt, is behoorlijk toegenomen volgens de respondenten. Zowel evaluatie over het effect van aanpassingen met alle betrokkenen, als jaarlijkse evaluatie op schoolniveau van de begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen is in 2012 op meer dan driekwart van de scholen grotendeels tot volledig gerealiseerd, waar dit in 2009 nog slechts voor 30% à 40% gold, zie tabel 14.

Tabel 14: Evaluatie van onderwijsaanpassingen, grotendeels/volledig gerealiseerd (in %)

	2009	2012
Evaluatie over effect van onderwijsaanpassingen met alle betrokkenen	38	80
Eens per jaar op schoolniveau evaluatie van begeleiding	29	76

3.6 Projectopbrengsten en borging

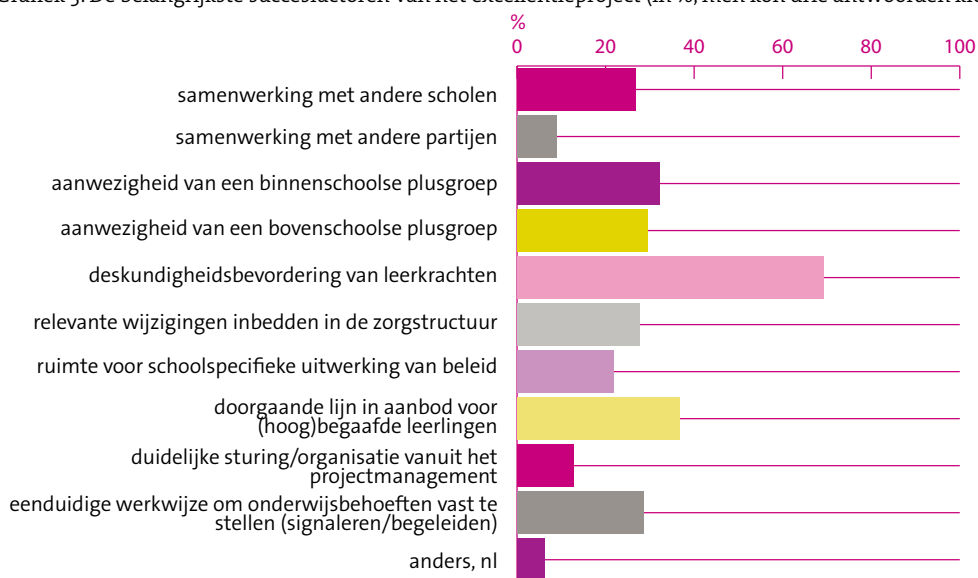
3.6.1 Succesfactoren

Aan de respondenten is gevraagd om de drie belangrijkste succesfactoren voor hun excellentieproject te benoemen. Daarnaast kon men ook zelf een succesfactor formuleren. In grafiek 3 is goed te zien dat de toename in deskundigheid van het team er bovenuit steekt. Bijna 70% van de respondenten heeft dit als succesfactor benoemd. Door 14 respondenten zijn nog andere factoren geformuleerd. Het gaat dan bijvoorbeeld om specifieke activiteiten binnen het eigen project. Daarnaast werden de extra (financiële) middelen en de mogelijkheid om (bovenschools) ervaringen, informatie en materialen uit te wisselen enkele keren genoemd, en de inzet en het enthousiasme van betrokkenen.

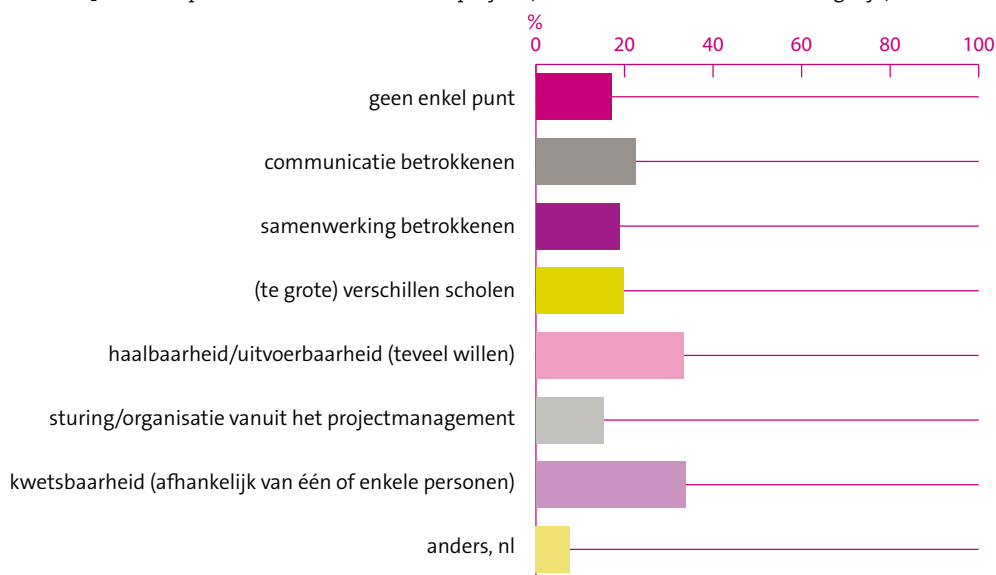
3.6.2 Verbeterpunten

Naast succesfactoren is ook om verbeterpunten gevraagd. Men kon meerdere antwoorden geven. Grafiek 4 laat zien dat twee punten het meest genoemd zijn, namelijk de haalbaarheid/uitvoerbaarheid van de plannen (teveel willen) en de kwetsbaarheid (afhankelijk van één of enkele personen). Verder formuleerden 17 respondenten nog andere verbeterpunten, zoals de eenduidigheid van de financiële middelen of de kostbaarheid van een onderwijsaanpassing. Daarnaast werden verschillende, meer individuele verbeterpunten genoemd die de implementatie van het betreffende project bemoeilijkten.

Grafiek 3: De belangrijkste succesfactoren van het excellentieproject (in %, men kon drie antwoorden kiezen)

Grafiek 4: Verbeterpunten voor het excellentie-project (in %, meerdere antwoorden mogelijk)

3.6.3 Tips en geleerde lessen

Aan de respondenten is gevraagd wat zij aan andere scholen willen meegeven die met een excellentieproject starten. Hoofdelementen hieruit zijn de noodzaak van het creëren van draagvlak en deskundigheidsbevordering van leerkrachten. Daarnaast worden de volgende tips meerdere keren gegeven:

- zorg voor een kartrekker;
- pas op voor teveel willen/ begin klein;
- benoem een duidelijke visie en maak duidelijke afspraken;
- werk samen met andere scholen;
- profiteer van overstijgend beleid;
- betrek ouders erbij;
- zorg voor faciliteiten (financiële middelen en tijd).

Omdat het te ver voert om alle tips op te nemen, volgt hier een greep uit de uitspraken van respondenten:

- 'Sluit aan bij de behoefte van de leerkrachten.'
- 'Durf te starten, wees niet bang om je werkwijze gaandeweg aan te passen.'
- 'Leren doe je samen. Het werkt alleen als je het met het gehele team doet.'
- 'Kijk ook tijdig naar wat te doen als de projectgelden stoppen. Implementeer geen zaken waarvoor daarna geen geld meer is.'
- 'Geef alle kinderen meer kansen om hun brede ontwikkeling tot bloei te laten komen. Geef ruimte aan talent en meervoudige intelligentie.'
- 'Stip successen aan, dat werkt motiverend.'

Ook gaven diverse respondenten aan de volgende lessen te hebben geleerd:

- 'Door het project hebben we anders leren kijken naar (hoog)begaafden.'
- 'Door te kijken naar de onderwijsbehoeften van deze specifieke leerlingen zie je het plezier van het leren bij de kinderen groeien.'
- 'Ook hoog/meer begaafde leerlingen hebben recht op extra zorg en hebben hier profijt van.'

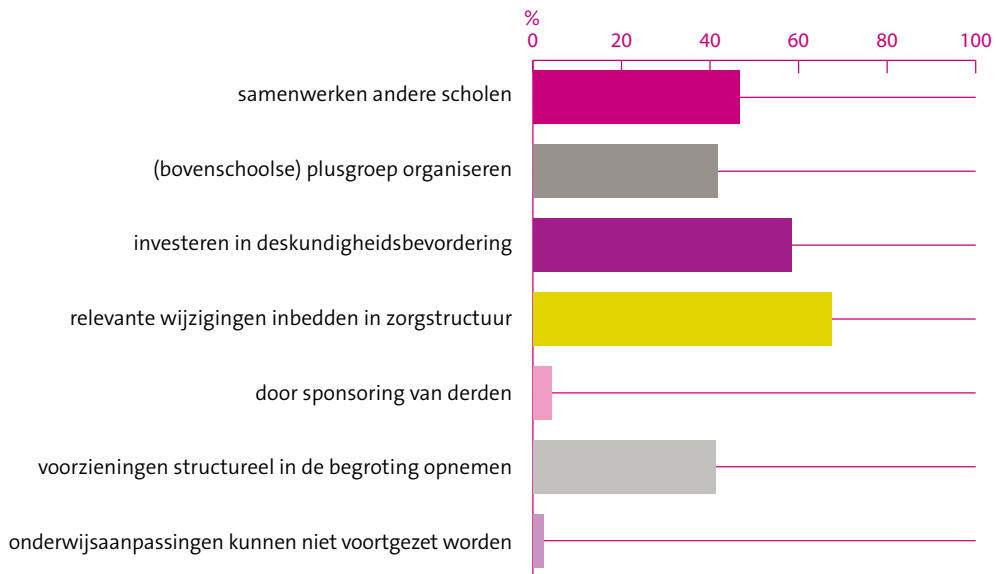
3.6.4 Borging van de onderwijsaanpassingen voor (hoog)begaafde leerlingen

Net als voor de succesfactoren en de verbeterpunten is ook een aantal manieren om de onderwijsaanpassingen te borgen voorgelegd aan de respondenten. In grafiek 5 is te zien dat twee opties door meer dan de helft van de respondenten genoemd zijn, namelijk: relevante wijzigingen inbedden in de zorgstructuur en investeren in deskundigheidsbevordering.

Slechts 2% van de respondenten geeft aan dat de onderwijsaanpassingen niet kunnen worden voortgezet. Er zijn dus op vrijwel alle scholen blijvende ontwikkelingen in gang gezet door deelname aan de excellentieprojecten.

In de toelichtingen bij de ingevulde opties om de onderwijsaanpassingen te borgen, gaat het meestal om concrete voorbeelden van wat er binnen het eigen excellentieproject georganiseerd wordt. Daar waar men aangeeft dat de onderwijsaanpassingen niet (geheel) kunnen worden voortgezet, gaat het vaak om financiële argumenten, zeker in het licht van de huidige bezuinigingen (formatie, aanstelling van bovenschoolse plusleerkrachten bijvoorbeeld).

Grafiek 5: Borging van de onderwijsaanpassingen na het einde van de excellentiesubsidieregeling (in %, meerdere antwoorden mogelijk).

Er zijn in totaal bijna 500 specifieke acties in het kader van het eigen excellentieproject genoemd om de onderwijsaanpassingen te borgen. Hierbinnen zijn enkele hoofdthema's te herkennen:

- deskundigheidsbevordering van leerkrachten;
- inbedding van wijzigingen in de zorgstructuur (handelingsgericht werken);
- verdere uitwerking en implementatie van beleid;
- aanschaf van materialen en instrumenten;
- inzet van een elektronische leeromgeving;
- samenwerking met ouders en andere scholen.

3.7 Gegevens van de totale groep respondenten

3.7.1 Opvallende resultaten van de nul- en eindmeting

In de voorgaande paragrafen zijn de scores van de 222 actieve scholen die aan alle drie metingen hebben meegedaan, met elkaar vergeleken. In deze paragraaf gaan we kort in op opvallende resultaten van de nul- en eindmeting van alle respondenten. Deze resultaten zijn niet één-op-één te vergelijken, omdat het voor een deel verschillende scholen betreft. Ze geven wel een goed beeld van deze afzonderlijke metingen en van de ontwikkeling die heeft plaatsgevonden tussen de nulmeting en de eindmeting. Bij de nulmeting in 2009 hebben 327 van de 346 scholen de vragenlijst volledig ingevuld. Bij de eindmeting in 2012 hebben 327 van de 344 scholen de vragenlijst ingevuld. Bij beide metingen hebben we dus ook de gegevens van de volgscholen meegenomen. Deze volgscholen participeerden niet actief, maar namen wel deel aan kennisoverdrachtsbijeenkomsten.

3.7.2 Professionalisering

Wat betreft professionalisering op het terrein van (hoog)begaafdheid laat de monitor van de nulmeting zien dat 88% van de scholen zich niet of slechts enigszins verdiept heeft in het thema hoogbegaafdheid middels een studietraject. Een grote meerderheid (68%) van de ondervraagde scholen heeft scholing dan ook als speerpunt van het excellentieproject vermeld. Bij de eindmeting geeft nog steeds 49% aan niet of slechts enigszins bij- of nascholing te hebben gehad op het gebied van hoogbegaafdheid.

3.7.3 Signalering

Gezien de aangegeven noodzaak tot scholing is het niet vreemd dat bij de nulmeting 72% van de scholen aangeeft dat ze niet of slechts enigszins op de hoogte zijn van de kenmerken en specifieke leereigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen. Ook het signaleren van moeilijk te herkennen groepen (hoog)begaafden, zoals onderpresteerders, is een uitdaging en vormt voor 67% van de scholen een speerpunt binnen de excellentieprojecten.

In de meeste scholen vindt signalering plaats in overleg met verschillende betrokkenen, waaronder ouders. Opvallend in de nulmeting is hoe weinig scholen gebruik maken van observatie om leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1/2 te signaleren. Van de scholen maakt 34% hiervan geen gebruik. Voor het signaleren van leerlingen in de groepen 3 tot en met 8 geeft zelfs 49% van de scholen aan hiervoor geen observatie in te zetten. Vooral de beschikbare gegevens over leerprestaties worden gebruikt voor het signaleren van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Een systematische werkwijze (of protocol) om te signaleren is er binnen de meeste scholen niet. Dit is een aandachtspunt voor 70% van de ondervraagde scholen.

Bij de eindmeting zijn de scores wat betreft signalering op alle voorgenoemde punten verbeterd. Veel meer scholen geven aan op de hoogte te zijn van de kenmerken en leer-eigenschappen van (hoog)begaafden (29% geeft aan niet of slechts enigszins op de hoogte te zijn). 79% van de scholen geeft aan observatie te gebruiken om leerlingen te signaleren. Dit is door 65% vastgelegd in een signaleringsprotocol.

3.7.4 Compacten, verrijken en verrijkingsgroepen

Bij de nulmeting vulden veel scholen in dat het onderwijsaanbod wordt gecompect, vooral voor rekenen-wiskunde (slechts 5% van de ondervraagde scholen doet dit niet) en taal (82% van de scholen geeft aan het taalonderwijs op een bepaalde wijze te compacten). In de zaakvakken en in het lesaanbod van de groepen 1 en 2 vindt compacten weinig plaats. Dit vermelden de scholen als een punt van aandacht. Maar liefst ruim 99% van de scholen vult in dat ze verrijking aanbiedt. De verrijking spitst zich vooral toe op rekenen en wiskunde, en in iets mindere mate op taal en lezen. Er wordt weinig verrijking geboden voor wereldoriëntatie, studievaardigheden, vreemde talen, filosofie, sociaal-emotionele ontwikkeling en natuur en techniek.

De nulmeting geeft aan dat op 34% van de ondervraagde scholen leerlingen uit de groepen 3 tot en met 8 naar een plusgroep binnen de school kunnen, 25% van de scholen geeft aan gebruik te maken van een bovenschoolse plusgroep. Plusgroepen voor leerlingen van de groepen 1 en 2 komen sporadisch voor. Plusgroepen die een dagdeel per week beslaan komen ook weinig voor. Vaker gaat het om plusgroepen die één tot anderhalf uur per week plaatsvinden.

Bij de eindmeting geeft 66% van de scholen aan dat de leerlingen naar een bepaalde vorm van plusgroep gaan. Het percentage scholen dat een plusgroep heeft voor de groepen 1 tot en met 4 is beduidend lager dan voor de groepen 5 tot en met 8.

3.7.5 Overall vergelijking resultaten totale groep en de 222 actieve scholen

De resultaten van de totale groep lopen in de pas met die van de 222 actieve scholen. De ontwikkeling die te zien is in de scores van de totale groep is net wat minder positief dan die van de actieve scholen. Er heeft bij de totale groep respondenten minder scholing plaatsgevonden, en ook de resultaten op signalering, onderwijsaanpassing en evaluatie zijn allemaal wat lager. Hieruit kunnen we concluderen dat een blijvende impuls voor scholen van belang is om de ingezette ontwikkelingen op het gebied van begeleiding van de zeer getalenteerde leerlingen te kunnen borgen.

4 Good practices binnen de excellentieprojecten

4.1 Inleiding

De schoolbezoeken en de interviews hebben ertoe bijgedragen een helder beeld te krijgen van hetgeen nodig is om een excellentieproject vorm te geven, te realiseren en tot een succes te maken. Om een impressie te geven van de focus en aanpak van de verschillende excellentieprojecten worden in de hierna volgende paragrafen diverse werkwijzen uitgewerkt. Tevens zijn doorkijkjes van good practices opgenomen.

Aan het eind van het hoofdstuk is een samenvatting opgenomen van de interviews met de bestuurders, directie, leerkrachten en leerlingen. Hierbij is ingezoomd op de genoemde succesfactoren, problemen die zich voordeden in de projecten, borging en suggesties voor verbetering.

4.2 Professionalisering van leerkrachten

Voor alle scholen geldt dat het (bij)scholen van het team op het gebied van (hoog)begaafdheid als noodzakelijk wordt gezien. Op alle 28 scholen zijn leerkrachten zich bewust geworden van de noodzaak dat ook deze doelgroep een aangepast aanbod nodig heeft om tot leren te komen. De keuze valt in de meeste gevallen op het professionaliseren van leerkrachten middels scholing over hoogbegaafdheid in het algemeen en over het signaleren en begeleiden van de doelgroep, onder andere verzorgd door een interne/externe expert of een onderwijsadviesbureau.

De aanpak van de scholing en de manieren waarop kennis verspreid wordt, variëren per school en schoolbestuur. Dit is mede afhankelijk van de hoeveelheid voorkennis van de leerkrachten. Soms wordt het hele team geschoold, andere scholen kiezen er voor om enkele leerkrachten een cursus te laten volgen, weer andere scholen laten een of enkele leerkrachten een meerjarige opleiding volgen voor individuele specialisatie. De volgende opleidingen worden tijdens interviews meerdere keren genoemd:

- ECHA, Specialist in Gifted education (CBO)
- Opleiding Talentbegeleider (Novilo)
- Opleiding Specialist Begaafdheid (SE/ZOO®)
- Master SEN (Hogeschool Fontys)

Vaak wordt van deze leerkrachten verwacht dat zij hun opgedane kennis middels workshops of trainingen delen met hun collega's. Een aantal besturen heeft ervoor gekozen om de opgedane kennis onder alle scholen van het bestuur te verspreiden middels een conferentie, een studiedag of door hiervoor verschillende werkgroepen te starten. Binnen het samenwerkingsverband WSNS uit Veghel en stichting Basisburen uit Buren zijn bovenschoolse werkgroepen gecreëerd voor de verzameling, ontwikkeling en verspreiding van kennis.

Samenwerkingsverband WSNS (Veghel) heeft een bovenschoolse werkgroepenstructuur met drie werkgroepen:

- 1) De werkgroep monitoring/onderzoek heeft zicht verdiept in effectieve screenings- en signaleringprotocollen en heeft een algemene procedure hiervoor ontwikkeld. Daarnaast doet men onderzoek naar de effectiviteit van de ontwikkelde onderwijsarrangementen (zie ook de werkgroep ontwikkeling) voor talentvolle leerlingen door het onderwijsproces van de leerlingen met een verrijkt aanbod te volgen.
- 2) De werkgroep ontwikkeling heeft een stappenplan signalering en begeleiding ontwikkeld. Dit stappenplan biedt de leerkracht een overzicht van de handelingscyclus. Daarnaast zijn er verrijkende onderwijsarrangementen samengesteld die op de webportal MIND voor iedereen beschikbaar zijn. De leerkrachten gebruiken deze arrangementen als richtlijn en maken zelf een keuze uit de gesuggereerde materialen. De werkgroep ontwikkeling heeft voor de onderwijsarrangementen 'denksleutels' ontwikkeld. Dit zijn handige kaartjes in de vorm van een sleutel met daarop een vraag of opdracht die leerlingen aanzetten tot creatief, analytisch en praktisch denken gebaseerd op *The Thinkers Keys* van Tony Ryan.
- 3) De werkgroep scholing, training & kennisdeling heeft het hele scholingstraject voor pilot en niet-pilotscholen georganiseerd; inclusief een specifiek studietraject voor de specialisten hoogbegaafdheid in spé. Zij hebben daarnaast gezorgd dat er met 5 vve-instellingen afspraken zijn gemaakt over scholing. Deze scholingen voor het vve gaan onder meer over bewustwording en signalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Samen met de vve-instellingen is nagedacht over het volgen van de kinderen en hoe deze informatie opgenomen wordt in de intakeprocedure van de basisschool. Deze werkgroep heeft een slotconferentie voor alle betrokkenen van het excellentieproject georganiseerd als impuls voor de voortzetting van de excellentieactiviteiten: mensen in contact brengen met elkaar.

Binnen de stichting Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs in Purmerend is voor begeleiding on-the-job gekozen via het coachingsprogramma Laika, zie afbeelding 4.

Afbeelding 4: Leerkrachtcoach van coachingsprogramma Laika observeert in de onderbouw

Binnen stichting Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs (OPSO) in Purmerend wordt het coachingprogramma Laika ingezet. De begeleiding en nascholing worden verzorgd door de leerkrachtcoach met de specialisaties 'het jonge kind', ontwikkelings-gericht onderwijs, coaching en Specialist Begaafdheid. Leerkrachten in de onderbouw en intern begeleiders ontvangen begeleiding bij het herkennen van (hoog)begaafde en talentvolle leerlingen en het bieden van passend onderwijs.

De leerkrachtcoach observeert in de groep en geeft de leerkrachten direct feedback, bijvoorbeeld over het creëren van een rijke en uitdagende leeromgeving voor de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Deze begeleiding on-the-job wordt vervolgens met de andere leerkrachten geëvalueerd en nieuwe ideeën worden gedeeld. De leerkrachtcoach verzorgt daarnaast ook intervisiebijeenkomsten en workshops, onder meer over het inzetten van een signaleringssystematiek. Vanaf schooljaar 2012/2013 is de begeleiding uitgebreid naar leerkrachten van de groepen 5 t/m 8.

Binnen enkele besturen, zoals de Almeerse Scholen Groep uit Almere, wordt gewerkt volgens een train-de-trainertraject om de kennis van leerkrachten over meer- en hoogbegaafde leerlingen te vergroten.

Op openbare daltonschool De Ontdekking in Almere volgen twee leerkrachten een tweejarige scholing verzorgd door de IJsselgroep in samenwerking met het bovenschools bestuur en het lectoraat van de pabo (Hogeschool Windesheim). Deze twee leerkrachten verdiepen zich tijdens de scholing in het signaleren en begeleiden van cognitief talent en verzorgen naar aanleiding van elke bijeenkomst een workshop/scholing voor de rest van het schoolteam. Zo dragen ze de opgedane kennis gefaseerd over op hun eigen team en ontwikkelen ze zichzelf tot specialist in het onderwerp. Naast kennisverspreiding binnen hun eigen team, verzorgen ze ook cursussen op de andere scholen in Almere en hebben ze een begeleidende rol binnen de stichting. Samen met het lectoraat hebben ze een evaluatie uitgezet om zicht te krijgen op de opbrengst van dit scholingstraject.

4.3 (Vroeg)signalering

Het signaleren van leerlingen met cognitief talent, die mogelijk (hoog)begaafd zijn, heeft voor alle scholen prioriteit. Een ontwikkelingsvoorsprong heeft men graag zo vroeg mogelijk in beeld, om aanpassing van de leerling aan de omgeving en onderpresteren te voorkomen. Men wil graag zo vroeg mogelijk goed aansluiten bij de (onderwijs)behoefte van de leerlingen, zodat deze betrokken en nieuwsgierig blijven (zie afbeelding 5).

Door veel scholen is de intakeprocedure voor nieuwe leerlingen onder de loep genomen. Zo zijn er vragen toegevoegd aan het intakeformulier over aspecten die duiden op een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong en over kenmerken van (hoog)begaafdheid. Er zijn scholen die hun leerlingen vanaf het begin menstekeningen laten maken, om ook zo aanknopingspunten voor een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong in beeld te krijgen. Weer andere scholen intensiveren de samenwerking met peuterspeelzalen en kinderdagverblijven.

Afbeelding 5: Betrokken kleuter aan het werk

De ODS De Starter uit Groningen heeft samen met basisschool Schuilingsoord en De Borgmanschool het observatiesysteem voor nieuwe kleuters aangepast. Alle betrokken scholen werken nu volgens eenzelfde procedure, waarbij de volgende informatie verzameld wordt:

- gegevens uit het vragenformulier van ouders;
- informatie van de vve-instelling, die nu met een afgestemd overdrachtsformulier werken;
- observaties in de klas door de leerkrachten;
- gegevens van signaleringsactiviteiten, zoals de ik-tekening;
- gegevens uit gesprekken met leerlingen naar aanleiding van denksleutelactiviteiten;
- resultaten van andere observatielijsten als bijvoorbeeld de Pravoo-lijsten.

Aan de hand hiervan streven de scholen ernaar om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong binnen 6 weken na binnenkomst in beeld te hebben.

Er is op veel scholen belangrijke winst geboekt door beter gebruik te maken van beschikbare objectieve en subjectieve gegevens die over (en vooral ook in gesprek met) leerlingen verzameld worden. Doelgericht gebruik van dergelijke informatie is van belang om in te kunnen spelen op onderwijsbehoeften die op grond hiervan vastgesteld kunnen worden. Daarnaast zijn er scholen die met behulp van observatielijsten/signaleringsinstrumenten aanvullende gegevens verzamelen om een vermoeden van (hoog)begaafdheid verder te verkennen. Ook zijn er scholen die vanuit een geheel eigen systematiek voor signalering en begeleiding werken, die optimaal is afgestemd op de werkwijzen en mogelijkheden binnen de school. Een voorbeeld hiervan is basisschool Het Talent in Lent die werkt met een beginkenmerkenlijst (zie kadertekst).

Afbeelding 6: Leerling en mentor van basisschool Het Talent uit Lent

Basisschool Het Talent in Lent is een zogenaamde TOM-school en inspiratieschool voor vernieuwend onderwijs. Dat betekent dat er Team Onderwijs op Maat verzorgd wordt. Voor Het Talent betekent dat: leren in kern- of basisgroepen, lesgeven in multidisciplinaire teams en werken op verschillende leer- en werkplekken in de school. Men werkt niet met jaargroepen, maar met kern- of basisgroepen, die men units noemt. In één unit zitten, vertaald naar een leerstofjaarklassensysteem, de groepen 1 t/m 8 bij elkaar in één ruimte, verdeeld in vier verticaal samengestelde mentorgroepen; twee groepen met leerlingen van 4-8 jaar en twee groepen met leerlingen van 8-12 jaar. De school bestaat uit zes units, die elk plaats bieden aan 100 tot 110 leerlingen. Er zijn per unit vier tot vijf mentoren aanwezig, die als aanspreekpunt gelden voor de kinderen in een mentorgroep en hun ouders. Alle mentoren binnen een unit zijn op de hoogte van mogelijke behoeften en problemen van leerlingen en kunnen dit allen ondersteunen. Eén van de mentoren is unitregisseur en heeft de eindverantwoordelijkheid voor de unit.

Pedagogische didactische kernstructuur

Op Het Talent gaat men uit van de gedachte dat onderwijs dient uit te gaan van erkende ongelijkheid. Niet alle kinderen leren hetzelfde op hetzelfde moment, maar werken op hun eigen niveau en in eigen tempo. Ze worden daarbij niet met elkaar vergeleken, maar er wordt uitgegaan van de beginkenmerken en hoe zij die op hun eigen manier optimaal kunnen ontplooien. Dit alles is vormgegeven vanuit de pedagogisch didactische kernstructuur (Aarntzen & Mooij, 2004). De beginkenmerken van kinderen worden bij binnenkomst vastgesteld aan de hand van de beginkenmerkenlijst (Mooij & Smeets, 1997). Deze lijst brengt de beginkenmerken van kinderen in beeld. Zowel de ouders als peuterleid(st)ers vullen deze lijst in. Ongeveer drie maanden na de start vult ook de mentor de lijst in. Op die manier wordt het mogelijk om optimaal aan te sluiten bij het ontwikkelingsniveau van een kind en het gericht te stimuleren.

Beginkenmerkenlijst

De beginkenmerkenlijst biedt gegevens over ontwikkelingsgebieden uitgewerkt in vaardigheden/ kenmerken: cognitie, taal, (voorbereidend) rekenen, sociaal-communicatief omgaan met leeftijdsgenoten, motoriek, emotioneel-expressieve ontwikkeling, onderwijsmotivatie en gedrag en bijzonderheden (bijvoorbeeld ziekte, bepaalde gebeurtenissen, et cetera). Op basis van de ingevulde beginkenmerkenlijst volgt een kind (speel)leerstoflijnen, die door de school in samenwerking met het ITS zijn ontwikkeld (Schouten, 2011).

Het Talent zet deze beginkenmerkenlijst al een aantal jaren in. De stichting Conexus werkt toe naar het invoeren van de beginkenmerkenlijst en de pedagogische didactische kernstructuur op andere scholen van de stichting.

4.4 Opbrengstgericht werken en één-zorgroute

Aandacht voor de (hoog)begaafde en talentvolle leerling wordt steeds meer gezien als onderdeel van de één-zorgroute. Scholen leggen de gemaakte onderwijsaanpassingen voor de (hoog)begaafde leerlingen dan ook vast in de zorgniveaus van hun zorgsysteem.

Een aantal besturen en hun scholen hebben ervoor gekozen om hun passende aanbod voor (hoog)begaafde en cognitief getalenteerde leerlingen vorm te geven door hiervoor meerdere zorgniveaus te definiëren. Elk niveau biedt een aantal onderwijsaanpassingen die er op gericht zijn leerlingen meer uitdaging te bieden en/of begeleiding te geven die beter aansluit bij de onderwijsbehoeften. Hiermee hebben zij de bovenkant van het zorgspectrum ook een plek gegeven binnen de één-zorgroute, groepsplannen en handelingsgericht werken. Hiernaast is een doorkijkje' opgenomen naar de aanpak van OBS De Bundeling van Stichting Jong Leren uit Maastricht.

Afbeelding 7: De leerlingen van de plusklas krijgen uitleg

Op OBS De Bundeling zijn de onderwijsaanpassingen voor de (hoog)begaafde en cognitief getalenteerde leerlingen toegevoegd aan de aanwezige zorgstructuur. De zorgstructuur was tot dan toe met name gerichte op de zwakke(re) leerlingen. Als een leerling onvoldoende uitdaging vindt in het reguliere aanbod, wordt er vastgesteld aan welke aanpassing (zorgniveau) behoefte is. De Bundeling onderscheidt de volgende zorgniveaus:

Zorgniveau 1: compacten en verrijken van de reguliere lesstof in de eigen klas. In alle groepen wordt gewerkt met de routeboekjes voor taal en rekenen. Ook spelling wordt gecomact aangeboden. Ter verrijking worden er materialen zoals 'Kien- en Plus-taken' geboden. De leerkracht differentieert in zijn onderwijsaanbod en -instructie dus niet alleen voor de zwakkere leerlingen, maar ook voor de sterke leerders. Dit houdt in: herkennen van verschillende leerstijlen, stimuleren van creativiteit, werken in niveaugroepen, zelfstandig studeren en projectwerk.

Zorgniveau 2: extra verrijkmateriaal in de eigen klas. De stichting heeft leskisten, 'Jong Leren Works' genaamd, beschikbaar gesteld. Hierin bevinden zich verschillende verrijkmateriaal, uitdagende spellen en puzzels voor groep 1-8 die de scholen 'rondreizen'.

Zorgniveau 3: aanbod buiten de klas (dit kan verschillen per school)

- Plusklas bovenbouw. De plusklas vindt één dag per week plaats voor leerlingen van groep 5-8. Het programma is gestoeld op doelen vanuit leren leren, leren denken en leren leven. Lesactiviteiten bestaan onder andere uit filosoferen en dagopdrachten. Een dagopdracht is een wekelijkse creatieve activiteit die kinderen steeds op andere wijze uitdaagt. Ook krijgen leerlingen een weekopdracht mee, waarmee ze gedurende de rest van de week werken aan hun eigen doelen.
- Spaans. Voor cognitief talent uit groep 4-8 wordt ook Spaans (methode Juan y Rosa) geboden. De kinderen krijgen één uur les per week van een native speaker. Vervolgens gaan ze hiermee zelfstandig in de eigen klas verder.
- Young Master Class. Dit verrijkingstraject is als 3-jarige pilot in samenwerking met het Porta Mosana College (voortgezet onderwijs) in Maastricht opgezet voor cognitief talent uit groep 7 en 8. Er wordt een projectmatig aanbod geboden vanuit een bepaald thema en/of vakgebieden als cryptologie, sterrenkunde, tekenen, biologie, natuurkunde.

Zorgniveau 4: bovenschoolse Junior Campus plusklas. In de Junior Campus plusklas is aandacht voor hogere-orde denken conform de Taxonomie van Bloom en leren leren. Leerlingen leren er goede vragen stellen, plannen en samenwerken. Activiteiten die aan bod komen, zijn onder andere filosofie en onderzoek doen.

4.5 Compacten en verrijken

Scholen maken diverse keuzes om een meer passend aanbod voor (hoog)begaafde en cognitief talentvolle leerlingen te creëren. Veel scholen compacten het reguliere programma. Dit gebeurt met name voor taal en rekenen, zie afbeelding 8. Alle 28 bezochte scholen geven tijdens de interviews aan dat ze hun onderwijs op verschillende manieren verrijken. Hiervoor worden verrijkmateriaal aangeschaft en/of gedownload, maar daarnaast worden ook zelf verrijksactiviteiten ontwikkeld. De werkgroep ontwikkeling van samenwerkingsverband WSNS (Veghel) heeft mind-opdrachtkaarten ontwikkeld om hun leerlingen cognitief uit te dagen. Samen met de 'denksleutels' waarop vragen staan, zet het de leerlingen aan tot creatief, analytisch en praktisch denken. Ze bieden leerkrachten tevens voorbeelden van hoe dit in de eigen groep gedaan kan worden, zonder dat de kinderen het gevoel krijgen dat ze apart behandeld worden, zie ook de afbeelding 9 en 10.

Afbeelding 8: Leerling van Basisschool De Kienehoef uit Sint-Oedenrode werkt met routeboekje voor taal

Afbeelding 9: Mind-opdrachtkaart en set denksleutels

Afbeelding 10: Leerling van Basisschool De Kienehoef werkt met Mind-opdrachtkaart

Een aantal scholen werkt bij de keuze voor verrijkingsmateriaal vanuit een bepaalde theorie, zoals de meervoudige intelligentietheorie van Howard Gardner. Weer andere scholen werken met name met verrijkingsprojecten om hun (talentvolle) leerlingen uit te dagen. De scholen die behoren tot Montessori Onderwijs Zuid-Holland uit Zoetermeer voeren elk drie projecten uit met veel aandacht voor leren ondernemen, filosofie en techniek, zie kadertekst.

De Alphense Montessorischool (AMS) koos voor de volgende drie projecten:

1. Een nieuwe schoolkrant, waarbij de redactie grotendeels bestaat uit kinderen. Om in aanmerking te komen voor redactielid konden leerlingen solliciteren op de functies, die ze binnen de redactie wilden bekleden. Bij het vervaardigen van de schoolkrant helpen ouders, die onder andere ook het drukken van de krant sponsoren.
2. Het project BizWorld is een ondernemerschapspel, waarbij kinderen hun eigen bedrijf opzetten. Een voorbeeld is een onderneming die vriendschapsbandjes verkoopt.
3. Techniekprojecten. Verschillende groepen werkten een techniekproject uit, zoals de langst rollende knikkerbaan. De winnaar van dit project binnen de AMS heeft meegedaan aan een regionaal Techniektoernooi in Delft.

Deze projecten worden naderhand verwerkt in een draaiboek en verspreid onder de deelnemende scholen

Afbeelding 11: Leerlingen werken aan techniekproject

Er zijn ook scholen die hun verrijksaanbod vormgeven aan de hand van programmeertalen. Binnen de Stichting Openbaar Primair Onderwijs Noord Oost Achterhoek (OPONOA) uit Borculo hebben zes scholen programmeren in het verrijksprogramma opgenomen voor leerlingen vanaf groep 1, zie onderstaande kadertekst.

Op OBS De Keikamp in Geesteren van stichting OPONOA wordt bij de kleuters gewerkt met de Bee-Bot, een programmeerbaar robotje in de vorm van een bij. Vanaf groep 3 werkt men met name met de programmeertaal Baltie. Ook kunnen ze met Flowol4 werken. Programmeren is uitgewerkt in een doorlopende leerlijn en wordt waar mogelijk gekoppeld aan andere vakken en projectwerk. Naast aansluiting bij de kerndoelen, werkt men doelgericht aan creatief en logisch denken, gericht zoeken naar oplossingen, samenwerken, verhogen van het zelfreflectievermogen en optimaliseren van de concentratie. Er zijn toetsen ontwikkeld om na te gaan welke vaardigheden leerlingen beheersen. Daarmee wordt duidelijk op welk niveau een leerling zit met betrekking tot programmeren en dat maakt het mogelijk voor de leerkracht om gericht te differentiëren. De leerkracht ondersteunt het leerproces door de juiste vragen te stellen en feedback te geven vanuit de Taxonomie van Bloom.

Groep 1&2:

In deze groepen wordt de Bee-Bot ingezet. Deze robot kent commando's als voorwaarts, achterwaarts, draai naar links en draai naar rechts. De kleuters leren opdrachten interpreteren, mogelijke oplossingen bedenken, een plan maken, testen, evalueren en bijstellen. Naast werken met een concrete robot, leren ze ook werken met de Bee-Bot als virtuele bij via software op de computer.

Groep 3 t/m 8:

In deze groepen wordt Baltie gebruikt. Dit is een grafische programmeertaal waarmee opdrachten in de vorm van tekeningen, animaties en spelletjes worden verwerkt. Met Flowol4 leren kinderen werken met stroomdiagrammen, waarmee ze bijvoorbeeld leren plannen. Opdrachten hebben een steeds hogere moeilijkheidsgraad. Als leerlingen de commando's van Baltie goed geoefend hebben, kunnen ze zelf video's en spelletjes programmeren. Ze hebben daarnaast ook de mogelijkheid om mee te doen aan internationale wedstrijden en kunnen zo kennis uitwisselen met leerlingen van andere scholen.

4.6 Verrijkgroepen

Veel scholen binnen de excellentieprojecten hebben plusklassen/verrijkgroepen in hun verrijgingsaanbod. Deze voorziening wordt ingezet voor leerlingen waarvoor het gecompacte en verrijkte programma in de eigen klas onvoldoende uitdaging biedt en/of die peercontact missen. Binnen veel plusklassen besteedt men aandacht aan het ontwikkelen van leer-, denk-, en onderzoeksvaardigheden. De plusklas vindt plaats binnen de school of op bovenscholings niveau, soms zijn beide opties aanwezig. Ook wordt gebruik gemaakt van particuliere plusgroepen. De wijze waarop de plus- of verrijgingsklas wordt ingevuld, verschilt per school, zie de drie volgende doorkijkjes en de afbeeldingen 12, 13 en 14.

In de bovenscholings plusklassen van Optimus Onderwijs in Cuijk, gevestigd in basisscholen in Ravenstijn en Boxmeer, wordt in het plusaanbod voor hoogbegaafde leerlingen gewerkt vanuit leren leren, leren denken en leren leven. Het gaat daarbij vooral om emotionele balans, samenwerken, taakaanpak en het leerproces van leerlingen. Dit gebeurt onder andere middels metacognitieve vaardigheden als reflecteren en leren doorzetten. Aan de hand van de Doelen- en Vaardighedenlijst (DVL) (Te Boekhorst, 2010) kiest de leerling in overleg met ouders en leerkracht drie doelen waaraan gewerkt wordt. Deze doelen worden geconcretiseerd door ze de leerlingen te laten schalen. De doelen zijn ook het uitgangspunt voor een begeleidingsplan om de samenwerking tussen leerkracht van de eigen klas, de plusklasbegeleider en de eigen ouders te regelen. Aan het einde van een periode worden de doelen in een leergesprek geëvalueerd en beoordeeld door de plusleerkracht en door de leerling zelf. Op basis van het leergesprek en behaalde doelen formuleert de leerling weer doelen voor de komende periode.

Leren denken

Het reguliere aanbod is veelal gericht op de lagere-orde denkvaardigheden uit de Taxonomie van Bloom (herinneren, begrijpen, toepassen), terwijl de hogere-orde denkvaardigheden nauwelijks worden aangesproken (analyseren, evalueren, creëren). Om die reden wordt er in de plusklas van Optimus juist hieraan gewerkt.

Leren leren

Het aanbod in eigen klas daagt deze groep leerlingen onvoldoende uit, waardoor zijn niet ervaren wat leren is. De leeractiviteiten in de plusklas sluiten wel aan bij de onderwijsbehoeften en -niveau van de doelgroep. Anders dan bij het reguliere aanbod worden ze in de plusklas aangesproken op hun cognitieve en metacognitieve vermogen.

Leren leven

Door het werken en leren met en van peers of ontwikkelingsgelijken komen hoogbegaafde leerlingen in contact met andere kinderen die zijn zoals zij. Dat is noodzakelijk voor de ontwikkeling van een positief en reëel zelfbeeld.

Afbeelding 12: Leerlingen werken aan creatieve opdracht over het menselijk lichaam

Binnen stichting Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs (OPSO) in Purmerend is de bovenschoolse plusgroep Vostok opgezet. Deze voorziening is bedoeld voor de (hoog) begaafde leerlingen uit groep 5 t/m 8 van alle scholen van OPSO. De plusgroep vindt één ochtend per week plaats op basisschool De Koempoelan. Vostok wordt begeleid door twee leerkrachten, die beiden geschoold zijn tot Specialist Begaafdheid. Vostok zorgt voor een directe verbinding tussen de activiteiten in de plusklas en de activiteiten op de eigen school. De twee Vostok-leerkrachten verzorgen gastlessen op de scholen en bieden begeleiding bij het implementeren van onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Dit laatste gebeurt in samenwerking met de leerkrachtcoach van het begeleidingstraject Laika (zie paragraaf 4.2.). Op die manier is Vostok niet iets wat op zichzelf staat, maar is het onderdeel van het onderwijsprogramma van de scholen. Er is een speciaal ingericht Vostok-lokaal dat de hele week ter beschikking staat met benodigde materialen als boeken, naslagwerken, computers en constructieve materialen. In Vostok wordt onder andere gewerkt aan Spaans, filosofie, onderzoek doen en hogere orde denken conform de Taxonomie van Bloom.

Theorie en werkwijze

Het programma en de onderwijsleerdoelen in Vostok zijn gebaseerd op de uitgangspunten van:

1. **Constructivistische theorie**, en dan met name het verwerven van kennis en vaardigheden als gevolg van het resultaat van denkactiviteiten van de leerlingen zelf.
2. **Basisontwikkeling** (Frea Janssen-Vos), een op het constructivisme gebaseerde visie op onderwijs. Het belangrijkste doel van basisontwikkeling is het bevorderen van de brede ontwikkeling waarin zaken als initiatieven nemen, creativiteit in denken en handelen, talige communicatie, ingroeien in de sociale omgeving en materieel handelen voortzetten in verbaal en mentaal handelen een belangrijke rol spelen.
3. **Meervoudige intelligentietheorie** van Howard Gardner. Hij onderscheidt negen vormen van intelligentie, waarbij elk individu op één of meerdere gebieden sterk is. Het uitgangspunt in Vostok is dat elke leerling talenten heeft die niet te vatten zijn in de simpele constatering dat hij 'meer of minder intelligent' is. Deze verschillende intelligenties bepalen hoe een leerling optimaal leert; er zijn verschillen in taakaanpak, oplossingsstrategieën en belangstelling. Men kan woordknap, rekenknap, beeldknap, muzieknep, lijf- / beweegknap, natuurknap, mensenknap, zelfknap, en/of zingevingsknap zijn. Vaak ben je op meerdere manieren knap.

De werkwijze in de plusgroep betreft doelgericht vraaggestuurd onderwijs. Er worden doelen gesteld op het vlak van leren leren, leren denken en leren leven, conform de DVL (Te Boekhorst, 2010). Vervolgens stellen leerlingen zichzelf een vraag, die ze zelf gaan beantwoorden, waarbij ze door leerkrachten worden begeleid.

Afbeelding 13: Leerlingen van plusgroep Vostok doen een concentratieoefening

Afbeelding 14: Leerlingen werken aan natuurproject

De stichting OPO-Rivierenland uit Culemborg/Tiel biedt naast een aangepast aanbod in het basisonderwijs ook een verrijkingsaanbod in samenwerking met het voortgezet onderwijs.

Samen met het Koningin Wilhelmina College (KWC) in Culemborg (vo-school) heeft OPO-Rivierenland een bovenschoolse plusklasvoorziening gerealiseerd: de Eureka!Klas. Elke woensdagmorgen gaan hoogbegaafde leerlingen van de vijf openbare basisscholen in Culemborg naar het KWC om van vo-docenten speciaal op hen gericht projectonderwijs te ontvangen. De Eureka!Klas is niet zozeer bedoeld om nog meer kennis op te doen, maar heeft als doel een optimale werkhouding te ontwikkelen. Dat wil zeggen: het strategisch inzetten van studeeractiviteiten als onderzoeken, samenwerken, plannen en leren reflecteren op het eigen studieproces. Elk schooljaar worden vier onderwerpen aangeboden. Tijdens elke Eureka!-ochtend worden twee onderwerpen behandeld, waarna er zelfstandig door de kinderen gewerkt wordt. In de projecten staan afwisselend natuur-/scheikunde, aardrijkskunde/geschiedenis, cultuur en creatieve vormgeving centraal.

Selectie van leerlingen voor Eureka!klas

Zowel leerlingen met de diagnose hoogbegaafdheid als leerlingen van wie de leerkracht en ouders sterke vermoedens van hoogbegaafdheid hebben, worden voor de Eureka!Klas uitgenodigd. Het gaat daarbij om leerlingen uit groep 7 en 8. Aanvullende voorwaarden zijn voldoende zelfstandigheid in werken en een goede motivatie om de Eureka!Klas bij te wonen.

Themaopbouw Eureka!klas:

1. introductie op het thema middels een mini-college;
2. voorbereidingsfase van het onderzoek, bestaande uit onderzoeksgroepjes vormen, onderwerp bepalen, informatie verzamelen en onderzoeksvragen formuleren;
3. onderzoeksfase in kleine groepjes;
4. presentatie van resultaten van het onderzoek aan medeleerlingen Eureka!Klas, ouders en andere belangstellenden.

4.7 Techniek en onderzoekend en ontwerpend leren

In diverse excellentieprojecten is er veel aandacht voor techniek en onderzoekend en ontwerpend leren. Hierbij onderzoeken leerlingen organismen, objecten en verschijnselen in hun omgeving en ontwerpen ze diverse producten. Ze oefenen daarbij om goed waar te nemen, vragen te stellen, te ontwerpen, te experimenteren, voorspellingen te doen, resultaten te beoordelen en conclusies te trekken. De stichting Samen tussen Amstel en IJ heeft hiervoor een Science Lab opgezet: zie het hiernavolgende doorkijkje en afbeelding 15.

Op de 5e Montessorischool Watergraafsmeer van stichting Samen tussen Amstel en IJ

Afbeelding 15: Leerlingen observeert insect voor onderzoeksproject

uit Amsterdam is als onderzoekscentrum het Science Lab opgezet. Onder begeleiding van een leerkracht en in samenwerking met het lectoraat wetenschap en techniek van de Hogeschool van Amsterdam leren leerlingen zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te verrichten. Vanuit de didactiek van het onderzoekend en ontwerpend leren wordt er veel aandacht besteed aan het stellen van goede vragen. In het Science Lab worden thema's als sterrenkunde, vulkanisme, atoomwetenschap, microscopie, werktuigen en wetenschapsgeschiedenis behandeld. Een Science Lab-bijeenkomst vindt een keer per week gedurende een uur plaats. Het was aanvankelijk bedoeld voor leerlingen van groep 6-8. Inmiddels inspireert het Science Lab ook de rest van de school. Naast de bijeenkomsten is het lab ook beschikbaar voor andere leerlingen, die onderzoek willen doen. Het idee is dat deelnemende leerlingen zelf het lab beheren en nieuwe leerlingen wegwijs maken door ze te coachen. Uiteindelijk ontstaat er zo een kenniscommunity waar alle opgedane kennis gedeeld kan worden.

Een kijkje in het Science Lab

De leerlingen werken aan de vraagstelling: zijn muizen kleurenblind? In groepjes van twee hebben de leerlingen hypothesen bedacht over de vraagstelling en waarom dit bewijst dat muizen al dan niet kleurenblind zijn. Deze redeneringen werden teruggekoppeld aan de hele groep. Als huiswerk hebben de leerlingen vervolgens nagedacht over de wijze waarop zij hun hypothesen gaan testen. Een van de hypothesen was: als muizen vaker kiezen voor de lichte ruimte in de schoendoos, zijn ze niet kleurenblind. Dat heeft geresulteerd in een groot knutselwerk van 3 schoendozen verbonden met keukenrollen. Eén van de schoendozen is opgesplitst in een afgedekt (donker) deel en een niet-afgedekt (licht) deel en in iedere ruimte ligt voer. Een derde schoendoos is het startpunt vanwaar de keukenrollen leiden naar de lichte en donkere gedeelten. Met echte muizen mogen de leerlingen nagaan of hun hypothese klopt. Ze houden hierover een logboek bij en trekken uiteindelijk hun conclusies, maar is de vraag daarmee beantwoord? Zoals vaak in wetenschappelijk onderzoek leiden de onderzoeksresultaten weer tot nieuwe vragen en begint de onderzoekscyclus van voor af aan.

4.8 Verrijkingsonderwijs gedurende de hele week

Enkele scholen en hun bestuur vonden dat een aangepast programma in de klas en plusklas voor de hoogbegaafde leerlingen onvoldoende uitdaging bood en kozen daarom voor Leonardo-onderwijs. Hierbij wordt fulltime lesgegeven aan de hoogbegaafden die samen in een groep zitten. Dit vindt plaats op reguliere basisscholen die hiervoor een zogenaamde Leonardo-afdeling hebben. Het accent ligt bij Leonardo-onderwijs op metacognitie- en competentieontwikkeling. In het Leonardo-curriculum wordt het onderwijsprogramma voor hoogbegaafde kinderen projectmatig vormgegeven in een uitdagende leeromgeving, waarin ze in hun eigen tempo en op hun eigen niveau kunnen werken. Naast het gecompecte reguliere aanbod worden er onderwerpen als leren leren en denken, filosoferen, science, ondernemen en schaken behandeld. Binnen de Almeerse Scholengroep vindt Neo-onderwijs plaats, zie het hiernavolgende doorkijkje en afbeelding 16.

Op vier scholen van de Almeerse Scholengroep is Neo-onderwijs georganiseerd. Het

Neo-onderwijs is gebaseerd op Leonardo-onderwijs, maar minder projectmatig. Net als in het Leonardo-onderwijs dienen deelnemende leerlingen gediagnosticeerd hoogbegaafdheid te zijn. Alle vier scholen hebben twee Neo-groepen; Neo-groep 3–5 en Neo-groep 6–8. Het aanbod bestaat onder meer uit onderzoek doen (Neo-tijd), het strategische spel Go, schaken, vreemde talen, filosoferen, science, leren leren, leren denken en leren ondernemen. Leerlingen werken gedurende de lessen aan competenties, die ze in overleg met de Neo-leerkracht hebben vastgesteld.

4.9 Digitale leeromgevingen en portfolio's

Afbeelding 16: Leerlingen van Basisschool de Ontdekking uit Almere spelen GO

Ter ondersteuning van het vormgeven van passend en uitdagend onderwijs voor (hoog-) begaafde en cognitief talentvolle leerlingen wordt ICT steeds meer een faciliterende factor. Veel scholen kiezen voor de inzet van een elektronische of digitale leeromgeving (elo) om uitdagende leeractiviteiten en een digitale ontmoetingsruimte te bieden voor de leerlingen en begeleidende leerkrachten. Er wordt gebruik gemaakt van bestaande elo's, al dan niet tegen betaling, of zelf ontwikkelde digitale leeromgevingen. Scholen ontwikkelen zelf leeractiviteiten, digitaliseren deze en delen ze met andere scholen via een elo. Er zijn ook scholen die digitale leerlijnen uitwerken. Voorbeelden van de gebruikte elo's zijn Plannex, Acadin, Plaza-elo van stichting Kerobei en de Challenger 11 van stichting Openbaar Primair Onderwijs Almelo (OPOA) uit Almelo. Stichting Kerobei heeft in het excellentieproject vooral de focus gelegd op het ontwikkelen van digitale portfolio's om de leerlingen te volgen. In de volgende drie kaderteksten wordt de werkwijze van diverse scholen met verschillende digitale leeromgevingen beschreven, zie ook afbeelding 17, 18 en 19.

Op de basisscholen van Leertij Scholengroep uit Hulst wordt Acadin ingezet om de

leerlingen die dat nodig hebben in hun eigen klas meer uitdaging te bieden. Wanneer blijkt dat een leerling meer aankan, wordt de lesstof van rekenen en taal gecompact en krijgt de leerling verrijkingsactiviteiten geboden. Naast het werken met materialen en spellen als Kant-en-Klaar, Vooruit, Taal- en Rekenmeesters, Rush Hour en Khet, worden leeractiviteiten uit de database van Acadin ingezet.

Scholen kunnen kosteloos gebruik maken van Acadin. De leeractiviteiten in Acadin komen uit diverse vakgebieden. Zo kunnen leerlingen zich verdiepen in onderwerpen op het gebied van talen, rekenen en wereldoriëntatie, maar ook kunstgeschiedenis, computervaardigheden en filosofische vraagstukken bieden diverse interessante uitdagingen. Bij het zoeken naar geschikte opdrachten die aansluiten bij de behoeften, mogelijkheden en interesses van individuele leerlingen kan er in Acadin geselecteerd worden op moeilijkheidsgraad, vakinhoud en intelligentiegebieden, (denk)vaardigheden, groep, type materiaal en benodigde tijd. De opdrachten van Acadin kunnen zowel individueel als in samenwerking met een of meerdere leerlingen gemaakt worden. Bij Acadin wordt door middel van divers instructiemateriaal ondersteuning geboden aan de leerlingen en begeleidende leerkrachten om goed met Acadin te kunnen werken. Het schoolbestuur OPOA uit Almelo heeft in samenwerking met APS en Saxion Hogescholen een digitale leeromgeving ontwikkeld voor de cognitief getalenteerde leer-

Afbeelding 17: Leerlingen werken met de digitale leeromgeving Acadin

Afbeelding 18: Leerlingen werken op de computer aan biologieproject

lingen (groep 4-8): Challenger11. Hierin worden uitdagende opdrachten oplopend in moeilijkheidsgraad aangeboden, die door vier contentontwikkelaars ontwikkeld zijn. Diverse opdrachten zijn voor alle leerlingen bestemd en deze kunnen zowel zelfstandig als in groepen gemaakt worden. Bepaalde opdrachten zijn erg moeilijk en specifiek bedoeld voor de meerbegaafde leerlingen.

De leerstof is geordend in 11 zogenaamde faculteiten als archeologie, musicologie, technologie, biologie, kunst en cultuur, letteren. Elke faculteit heeft twee platforms die staan voor de twee verschillende niveaus. Het aanbod van Challenger 11 daagt uit tot onderzoeken en stimuleert de verantwoordelijkheid en zelfstandigheid van de leerling, waardoor hun talenten verder ontwikkeld worden.

Werkwijze Challenger

De leerling kiest een faculteit en volgt dan de volgende 4 stappen:

- Stap 1: start (introductievideo van het onderwerp);
- Stap 2: dit moet ik weten (kennisverwerving);
- Stap 3: dit kan ik doen (kennisconstructie), opdrachten op verschillende niveaus:
 - platform 1: basaal, bepaalde mate van diepgang. Voorwaarden: goed technisch lezen. Voor alle leerlingen.
 - platform 2: onderzoek doen, leren vragen stellen. Met name voor meer dan gemiddelde begaafde leerlingen.
- Stap 4: hier laat ik zien wat ik kan (kennisdeling). Bijvoorbeeld met een presentatie in de klas op de eigen website.

De Leonardoschool van stichting Kerobei in Venlo heeft een digitaal portfolio ontwik-

keld, op basis van eigenaarschap en zelfsturing, waarmee talenten van (hoogbegaafde) leerlingen optimaal bevorderd, benut en gevolgd worden. Het digitaal portfolio is in eerste instantie bedoeld om doelgericht onderwijs vorm te geven aan hoogbegaafde leerlingen, maar uiteindelijk is het ook bedoeld voor de reguliere basisscholen. Elk kind kan er mee werken.

Het digitaal portfolio is uitgewerkt vanuit de drie basisbehoeften van leerlingen, geformuleerd door Luc Stevens: relatie (wie ben ik?), autonomie (wat uit ik?) en competentie (wat kan en wil ik?). Daarin staat de leerling centraal. Met behulp van het digitaal portfolio wordt de (talent)ontwikkeling van de individuele leerling in beeld gebracht en kan de voortgang door alle betrokkenen (leerling, leerkracht en ouders) worden gevolgd.

De leerling heeft zich samen met de leerkracht bepaalde competenties ten doel gesteld. In het POP-plan geeft hij aan hoe hij gaat werken aan de competentieontwikkeling. Tijdens de lessen leren leren en het werken aan projecten en opdrachten gaat de leerling aan de slag met het zich eigen maken ervan.

Hoe wordt bepaald of een leerling een bepaalde competentie beheerst?

- Als de leerling (of de leerkracht) denkt dat een bepaalde competentie beheerst wordt, kan hij dat aantonen met resultaten, zoals werkstukken en projectverslagen die vervolgens worden opgenomen in het portfolio.
- Daarnaast kan de leerling aangeven in welke mate hij denkt de competentie te beheersen, als 1) beginner, 2) gevorderde of 3) expert. De leerling start altijd bij beginner en kan op deze manier verder groeien in dezelfde subcompetentie.
- Ook de leerkracht en eventueel, als de leerling dat wil, ook de ouders bepalen de mate van beheersing.
- In een gesprek met de leerkracht en/of de ouders wordt gezamenlijk beoordeeld of alle betrokken het eens zijn over het behalen van het nieuwe beheersingsniveau. Het gesprek is het doel, het portfolio is het middel.

Het digitaal portfolio heeft een plek binnen de digitale omgeving van de scholen van Kerobei; de plaza/ elo. In deze omgeving beheren leerlingen en leerkrachten het digitaal portfolio. Elke leerling heeft een eigen profiel binnen de leeromgeving en kan communiceren met andere kinderen binnen de omgeving.

4.10 Interviews met besturen en scholen

Afbeelding 19: Leerlingen en leerkracht van De Leonardoschool uit Venlo bekijken digitaal portfolio

4.10.1 Succesfactoren

Tijdens elk schoolbezoek is aan een bestuursmedewerker, een directielid en leerkracht gevraagd wat ze een sterke kant van het excellentieproject vonden. Door de geïnterviewden van alle 28 scholen is de groei in kennis van het team over de doelgroep als sterk punt genoemd. Velen noemen daarbij een sterker bewustzijn bij leerkrachten van en een positievere houding ten opzichte van de doelgroep. Ook zijn leerkrachten door de toegenomen kennis beter in staat om passender onderwijs aan excellente leerlingen te bieden en zien zij de noodzaak ervan in. Op bijna alle scholen werd daarnaast samenwerking als een sterk punt genoemd. Dit betrof de samenwerking van scholen onderling, met ouders, met andere partijen, met meerdere besturen, met het voortgezet en hoger onderwijs, met universiteiten, maar ook de samenwerking van peers in de verrijkingsgroep. Een ander veelgenoemd pluspunt is het meer passende aanbod voor excellente leerlingen.

4.10.2 Uitdagingen

De geïnterviewden gaven bijna allen aan dat tijdgebrek een knelpunt is. Ook het wegnemen van weerstand bij leerkrachten is een vaak genoemde uitdaging in de excellentieprojecten. Als redenen voor de weerstand worden aangegeven: volle agenda's, meerdere, parallelle schoolontwikkelingen, verdelen van aandacht voor excellente en zwakkere leerlingen, extra instructieniveau en andere verwachtingen bij leerkrachten over het verloop van het project.

Moeizame communicatie wordt ook veelvuldig als zwak punt van het excellentie-project genoemd. Het gaat dan bijvoorbeeld om het niet goed verspreiden van project-informatie, te weinig overleg tussen leerkrachten en plusgroepbegeleiders en een stroeve communicatie tussen scholen, externe partijen en ingehuurde deskundigen.

4.10.3 Borging

Tijdens de interviews is ook gevraagd hoe de onderwijsaanpassingen voor cognitief talent na het einde van de excellentiesubsidieregeling worden voortgezet (duurzaamheid). Door geïnterviewden van 12 van de 28 scholen wordt aangegeven dat daarvoor nog geen concreet plan is ontwikkeld. De overige scholen geven aan dat het is opgenomen in het zorgplan, communicatieplan, schoolplan, meerjarenplan en/of beleidsplan. Diverse geïnterviewden vertellen dat ze gelden voor de activiteiten gaan reserveren, maar dat de financiën beperkt zijn.

4.10.4 Suggesties voor verbetering

Twee derde van de 84 geïnterviewden had verbeterpunten voor ogen. De genoemde suggesties voor verbetering waren zeer divers. Weinig verbeterpunten werden meerdere keren genoemd. Hierbij een greep uit de suggesties voor verbetering:

- meer aandacht voor excellentie op de pabo;
- betere communicatiestructuur tussen de verschillende lagen van de zorgstructuur;
- meer tijd om activiteiten op te zetten;
- planning en uitvoer van borging op tijd starten;
- betrokkenen blijven verbinden, informeren en inspireren;
- school- en thuiscontext meer verbinden;
- ontwikkeling van routeboekjes voor nieuwe methodes door experts, leerkrachten zijn hiertoe vaak wel in staat, maar daar zijn ze niet voor.
- meer ruimte voor experimenteren, zonder verantwoording naar bevoegde gezagen;
- dergelijk project breed in Nederland opzetten.

De enige suggestie voor verbetering die door meerdere geïnterviewden genoemd werd, is dat ze ervaringen en good practices van de 28 projecten graag breed willen verspreiden. Om dit te faciliteren worden de in deze publicatie genoemde good practices en overige overdraagbare opbrengsten van de excellentieprojecten ontsloten via het nieuwe interactieve platform www.talentstimuleren.nl van het Informatiepunt Onderwijs & Talentontwikkeling (voorheen Informatiepunt Onderwijs, Hoogbegaafdheid en Excellentie).

4.10.5 Leerlingen aan het woord

Tijdens de groepsinterviews met groepjes van 3 tot 6 leerlingen werd aan leerlingen gevraagd of ze op een formulier wilden aangeven hoe tevreden ze waren over het onderwijs dat hen geboden werd vóór de start van het project, hoe tevreden ze zijn over de manier waarop het project gaat en welke veranderingen dat voor hun lessen betekende. Op 27 van de 28 scholen geven de leerlingen aan nu meer tevreden te zijn dan aan het begin van het project. Er is maar één school waarvan de leerlingen zeggen net zo tevreden over het onderwijs te zijn als voor de start van het project. Volgens de leerlingen komt dat doordat ze al enkele jaren werken met het project 'verbreding', waarmee ze ook blij waren: "Er is niet heel veel veranderd, maar nu kun je door met echt werk. Acadin maakt het uitdagender en moeilijker. Het zijn opdrachten die iets van je vragen, je moet je best doen en het is moeilijk."

Aan de leerlingen is ook gevraagd een korte tekst te schrijven over wat er op school voor slimme kinderen zou veranderen als zij de baas zouden zijn. De suggesties delen wij graag:

- Als 'een slimmerd' gaat werken, dan moet de juf tegen de andere kinderen zeggen dat ze stil moeten zijn.
- Complimenten krijgen als je je werk af hebt.
- Een spelletjestoernooi.
- Langere pauzes.
- Grieks, Latijn, geschiedenis, extra uitstapjes en vakken van de middelbare school.
- Een heel grote bibliotheek en ook een grote onderzoekshal, en een hal voor vo-onderwijsprojecten waar elke week les wordt gegeven door gespecialiseerde docenten van het voortgezet onderwijs en van de Radboud Universiteit.
- Niet meer hoeven schrijven, maar alles typen.
- Meer moeilijke vakken zoals Frans, Duits, scheikunde, economie voor slimmere kinderen.
- Later naar school en de school moet eerder uit.
- Een achtbaan en voetbalstadion.
- Meer beeldende vorming/handenvorming, want dat hebben we nu één keer in de 2 weken.
- Ren basketbal die stuitert.
- Een chill-ruimte.
- Meer meesters, er zijn veel 'juffrouws' op school.
- Verschillende beroepen bekijken, waar je een goede school voor moet hebben gedaan.
- De school meer kleurtjes geven.
- Een kinderschoolbestuur.

JOZO
Kokosöl
Zout

ARE YOU WITH
SCOTCH
SHRUNK?

100 ml water
100 ml milk
100 ml oil
100 ml ...
100 ml ...
100 ml ...

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies en discussie

Om een goed beeld te krijgen van de stand van zaken op de scholen en de voortgang van het excellentieproject, zijn alle 28 gehonoreerde excellentieprojecten gedurende de projectperiode door SLO gemonitord. Hiervoor zijn drie metingen met digitale vragenlijsten en schoolbezoeken met interviews uitgevoerd. Uit de resultaten die de monitoring heeft opgeleverd, is gebleken dat er veel draagvlak is binnen de ondervraagde scholen voor het bieden van onderwijs op maat. Het bewustzijn is gegroeid dat andere aandacht nodig is om dit voor (hoog) begaafde leerlingen en andere in potentie excellente leerlingen te realiseren. De aanwezigheid van dit draagvlak en groeiende bewustzijn laat echter onverlet dat het verder uitbouwen en verdiepen hiervan voor diverse scholen een aandachtspunt blijft.

Binnen alle scholen is veel aandacht voor professionalisering van het team. Toch geeft bij de eindmeting 49% van alle scholen aan niet of slechts enigszins bij- of nascholing te hebben gehad op het gebied van hoogbegaafdheid. Onder de 222 actieve scholen is dat 40%. Het gegeven dat juist professionalisering en kennisvermeerdering als sterkste punten worden genoemd van het hele excellentieproject, rechtvaardigt de conclusie dat dit soort projecten bijdraagt aan kennisvermeerdering, maar niet afdoende zijn: verdere structurele professionalisering is noodzakelijk.

Het signaleren van leerlingen met cognitief talent die mogelijk (hoog)begaafd zijn, heeft voor alle scholen prioriteit. Een ontwikkelingsvoorsprong heeft men graag zo vroeg mogelijk in beeld, om demotivatie, sociaal conformeren, gedragsproblemen en onderpresteren te voorkomen. Een belangrijke oorzaak voor onderpresteren op school is het ontbreken van een intellectueel klimaat: weinig waardering voor cognitieve prestaties, weinig flexibel lesprogramma en weinig mogelijkheden om extra modules te volgen (Onderwijsraad, 2007). Een verklaring hiervoor is onder andere te vinden in het feit dat er in Nederland sprake is van een egalitaire onderwijscultuur die nog teveel gericht is op de gemiddelde leerling. Reguliere onderwijsmethodes zijn qua tempo en werkwijze op deze groep afgestemd, terwijl (hoog-) begaafde leerlingen twee tot vijf keer zo snel leren en bovendien baat hebben bij een andere manier van leren die meer recht doet aan hun specifieke leerkenmerken (Kock, 1999). Positief is dat steeds meer scholen op de hoogte zijn van de specifieke leereigenschappen en kenmerken die duiden op (hoog)begaafdheid: er is hierbij een groei van 29% naar 82% onder de 222 actieve scholen.

Daarnaast is er een positieve ontwikkeling te zien in de werkwijze rondom het signaleren: scholen gaan hierin systematischer te werk. Scholen willen ook in deze context meer opbrengstgericht werken. Vanuit een goede signalering en adequate vaststelling van onderwijsbehoeften komen scholen tot onderbouwde beslissingen voor onderwijsaanpassingen, die toegespitst zijn op de individuele onderwijsbehoeften. Dit blijkt uit de toename van het gebruik van hulpmiddelen ten behoeve van de signalering van mogelijk (hoog)begaafde leerlingen. Belangrijk is dat er ook een toename is in het gebruik van beschikbare en aanvullende gegevens op basis waarvan gesignaleerd kan worden. Zowel subjectieve als objectieve gegevens worden doelgericht geanalyseerd en geïnterpreteerd. Dit betreft onder andere een toename in het gebruik van gegevens over de leerprestaties, individuele observaties, gesprekken met leerling en ouders, kwaliteit van door leerlingen gemaakte producten en portfolio's van leerlingen en hun interesses.

Steeds meer scholen zijn zich ervan bewust dat het vaststellen van (onderwijs)behoeften onderdeel uit maakt van een cyclisch proces van handelen, evalueren en bijstellen: er is hierbij een groei van 74% naar 86% vastgesteld onder de 222 actieve scholen. Leerkrachten zijn beter op de hoogte van mogelijke begeleidingsmaatregelen voor (hoog)begaafde leerlingen. Daarnaast is er net als bij signalering een ontwikkeling te zien die wijst op een meer systematische werkwijze.

Van de scholen die de mogelijkheid tot deelname aan een plusgroep bieden, is het aantal scholen dat een eenduidige werkwijze hanteert om te bepalen welke leerlingen hier baat bij hebben ook flink toegenomen. Men is daarnaast beduidend positiever over de competenties van de vaste begeleider van de plusgroep: er is hierbij sprake van een groei van 57% naar 92%. Een interessant gegeven dat voortkomt uit de resultaten van de vragenlijsten is dat 88% van de scholen aangeeft dat tenminste één teamlid de activiteiten voor de excellente leerlingen coördineert, maar dat slechts 60% van de scholen aangeeft dat tenminste één teamlid met tijd en geld gefaciliteerd wordt. Wel is tijdens de schoolbezoeken en de kennisconferenties gebleken dat veel gemotiveerde en enthousiaste mensen zich voor deze doelgroep vrijwillig inzetten en dat er weinig tijd beschikbaar is om plusactiviteiten voor te bereiden.

Plusgroepen voor leerlingen van de groepen 1 en 2 komen weinig voor. Op de kennisconferenties waren het signaleren en begeleiden van kleuters en verrijkingsaanbod voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 1 en 2 dan ook altijd geliefde thema's. Wat betreft de inzet van een elektronische leeromgeving (elo) is met name tussen de eerste twee metingen een toename te zien.

Evenals bij signalering en onderwijsaanpassingen, is er ook bij de evaluatie van onderwijsaanpassingen sprake van een duidelijk positieve ontwikkeling. Bij alle onderdelen (visie, draagvlak, kennis, signalering, onderwijsaanpassingen en evaluatie) ligt de nadruk vooral

op het meer systematiseren en structureren van beleid en de uitvoering van onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen door procedures schoolbreed in te voeren en vast te leggen. Voor velen heeft dit prioriteit, ook in verband met continuering in de toekomst en borging van het geheel. Scholen maken zich wel zorgen over de borging en opschaling van de opbrengsten van de excellentieprojecten. Enerzijds wordt dit bemoeilijkt doordat de subsidie stopt en het moeilijk is ten tijde van onderwijsbezuinigingen nieuwe activiteiten te ontplooiën en/of taken te faciliteren. Anderzijds doordat de activiteiten vaak getrokken worden door een kleine en dus kwetsbare groep enthousiastelingen. Randvoorwaarden voor de continuering van ingevoerd beleid is dat de beschikbaarheid van specifieke expertise op het gebied van talentontwikkeling en (hoog)begaafdheid binnen scholen structureel wordt ingebed, dat de activiteiten door meerdere personen worden gedragen en dat deze werkzaamheden ook daadwerkelijk gefaciliteerd worden met tijd en geld.

5.2 Aanbevelingen

Op basis van de conclusies van de vragenlijsten en inzichten die zijn opgedaan tijdens de interviews en de kennisconferenties kunnen verschillende aanbevelingen worden gedaan. De geïnterviewden en respondenten kwamen zelf ook met een groot aantal suggesties voor verbetering. De monitoractiviteiten laten zien dat er bij scholen grote bereidheid bestaat om onderwijs op maat te bieden voor talentvolle en (hoog)begaafde leerlingen die in potentie excellente prestaties kunnen leveren, maar dat zij bij realisatie hiervan diverse knelpunten ervaren.

Uit het recent verschenen rapport PIRLS- en TIMSS-2011 (Meelissen, Netten, Drent, Punter, Droop & Verhoeven, 2012) blijkt dat in Nederland, in tegenstelling tot veel andere landen, het percentage excellente leerlingen in lezen, rekenen en natuuronderwijs in de afgelopen jaren is gedaald. Als mogelijke reden hiervoor noemen zij het gebrek aan vaardigheden bij de leerkrachten om deze leerlingen te begeleiden. Ook respondenten en geïnterviewden zien een keyfactor voor de leerkracht, deze kan het verschil maken.

Er zijn nog vele aandachtspunten die vragen om verder onderzoek en/of ontwikkeling, zie ook de Programmeringstudie Excellentieonderzoek in primair, voortgezet en hoger onderwijs (Segers & Hooegeveen, 2012). Kort samengevat gaat het om de volgende kernpunten:

Professionalisering

Zorg voor verdere professionalisering van besturen, samenwerkingsverbanden en schoolteams. Dit kan door een gericht professionaliseringsaanbod te ontwikkelen om zowel schoolleiders als teams vertrouwd te maken met mogelijke onderwijsaanpassingen en adequate begeleiding. Nieuwe kennis moet bereikbaar worden voor onderwijsgeevenden en

toepassing krijgen in het onderwijs, bijvoorbeeld kennis over het brein en kennis over de verschillen tussen jongens en meisjes.

Van groot belang is dat 'een leven lang leren, gericht op ontwikkeling' zowel door onderwijsgevendenden als bij pabo-studenten wordt gezien als een professionele basisattitude. Een attitude die nodig is om zo alle leerlingen het leren leren bij te brengen en enthousiasme voor leren te laten ontwikkelen. De scholen zelf moeten als lerende organisatie symbool staan voor wat ze zelf beogen te realiseren.

Onderwijs op maat voor de doelgroep

Zorg dat schoolbesturen en -teams onderwijsaanpassingen voor excellente leerlingen verder ontwikkelen en opschalen in de regio en geef de inspectie hierbij een stimulerende rol. Binnen de onderwijsaanpassingen is het nodig te bekijken waar de taak van de leerkracht verlicht kan worden, onder andere door het inzetten van adaptieve softwareprogramma's die het mogelijk maken dat leerlingen ieder op hun eigen niveau werken en zich steeds verder kunnen ontwikkelen. Dit betekent niet dat we pleiten voor een smalle leerlijn, we pleiten voor een effectief systeem waar de brede ontwikkeling kansen krijgt en er aandacht is voor kwaliteiten en talenten van kinderen in een interactieve, sociale en rijke leeromgeving, en waar tegelijkertijd leerstoflijnen effectief geïndividualiseerd en gedigitaliseerd worden. Het gaat erom de ontwikkeling van de leerling centraal te stellen en niet de gemiddelde norm.

Partijen die dergelijke ontwikkelingen mogelijk kunnen maken, moeten bij elkaar worden gebracht. Stimuleer onderwijs op maat door in de regio voor de leerlingen en leerkrachten voorzieningen te organiseren waar zij kunnen uitwisselen en kennis/vaardigheden kunnen opdoen. Dit heeft een katalyserend effect op het verspreiden van good practices in de regio en het past in een samenleving waarin men leert van elkaar.

Cultuur van persoonlijk excelleren

Onze Nederlandse mentaliteit van 'doe maar gewoon' is veranderbaar. Allen die een rol spelen in het onderwijsproces van leerlingen moeten hierin stappen voorwaarts maken. Die cultuur kan onder meer verder gestimuleerd worden door good practices in het zonnetje te zetten, wedstrijden uit te schrijven voor (bijzonder) talentvolle leerlingen, studiebeurzen beschikbaar te stellen en subsidies/beloningen te verstrekken aan scholen, besturen en samenwerkingsverbanden die op dit vlak uitblinken.

Daarnaast is het nodig leerlingen op te voeden met de gedachte dat het goed is het beste uit jezelf te willen halen, je daarvoor in te zetten en door te zetten. De prestaties hoeven niet altijd excellent te zijn/tot de beste 10% te horen. Het gaat om de inspanning leveren om steeds beter te willen worden, de wens om te willen groeien en om creativiteit en talenten verder te ontwikkelen, steeds in samenhang met de sociale omgeving en de samenleving. Als deze boodschap geëffectueerd kan worden doordat leerlingen zich met zichzelf leren vergelijken

en gericht raken op hun eigen ontwikkeling, dan ontstaat een tolerante en bevorderende cultuur waarin excelleren mag. En dan zullen getalenteerde leerlingen ook durven en leren presteren.

Samenwerken

Stimuleer samenwerking met andere besturen en scholen, zodat geprofiteerd kan worden van overstijgend beleid. Betrek vooral ouders erbij, want ouderbetrokkenheid is onlosmakelijk verbonden met kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Dat blijkt ook uit het rapport Ouder als partner (Onderwijsraad, 2010). Stimuleer nieuwe vormen van kennisdelen en het vormen van professionele leergemeenschappen met gebruikmaking van nieuwe media.

Onderzoek

De behoefte aan beproefde methoden is groot. Al eerder hebben we aangegeven dat onafhankelijk onderzoek van 'wat werkt' geen onderdeel heeft uitgemaakt van de monitoring. Natuurlijk is het erg belangrijk dat interventies en competentiebevordering, zoals deze binnen het kader van het excellentieproject hebben plaats gevonden, onderzocht worden op effectiviteit. Stimuleer daarom verder wetenschappelijk en praktijkonderzoek naar de effecten van diverse onderwijsaanpassingen voor leerlingen en leraren. Zorg ervoor dat deze onderzoeken op een bruikbare wijze worden verspreid en bekend worden gemaakt in het werkveld, zodat de onderwijsgevende op de werkvloer verder komt.

Literatuur

Aarntzen, D. & Mooij, T. (2004). *Ontwerp van een landelijke Pedagogisch-Didactische Kernstructuur (PDKS)*. Nijmegen: Radboud Universiteit, ITS.

Bakker, P. & Busato, V. (2008). *Nederland verkwaanselt talent*, *Talent*, 10 (1), 6-10.

Boekhorst-Reuver, J. te. (2010). *DVL: Doelen en Vaardigheden Lijst – versie 2010*. Gevonden op 1 december 2012: <http://talentstimuleren.nl/thema/excellent-onderwijs/subthemas/-subthema/137>.

Dijksma, S. (2007). *Kwaliteitsagenda Primair Onderwijs*. Gevonden op 15 oktober 2012: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2007/11/28/-bijlage-a-notitie-scholen-voor-morgen.html>.

Dijksma, S. (2008). *Stimuleren excellentie basisonderwijs*. Gevonden op 15 oktober 2012: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/09/03/stimuleren-excellentie-basisonderwijs.html>.

Hoogeveen, L., van Hell, J., Mooij, T. & Verhoeven, L. (2004). *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen. Meta-analyses en overzicht van internationaal onderzoek*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Hoogeveen, L. & Segers, E. (2012). *Programmeringstudie Excellentieonderzoek in primair, voortgezet en hoger onderwijs*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Houkema, D., Steenbergen-Penterman, N., Boekhorst-Reuver, J. te, & Hulsbeek, M. (2010). *Digitale versie van de Hoogbegaafdenwijzer Basisonderwijs: Aandachtspunten voor het opstellen, implementeren en vastleggen van beleid voor (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs*. Enschede: SLO.

Houkema, D., & Kaput, A. (2011). *Model Talent in Ontwikkeling*. Gevonden op 1 december 2012: <http://talentstimuleren.nl/thema/hoog-begaafdheid-excellentie/subthemas/subthema/32>.

Kock, R., (1999). *Een curriculum voor hoogbegaafdheid*. In: *Congresbundel Ruimte voor leren; conferentie over hoogbegaafde leerlingen* (pp. 115-121). Amersfoort: CPS.

Meelissen, M.R.M., Netten, A., Drent, M., Punter, R.A., Droop, M., & Verhoeven, L. (2012). *PIRLS- en TIMSS-2011; Trends in leerprestaties in Lezen, Rekenen en Natuuronderwijs*. Nijmegen: Radboud Universiteit, Enschede: Universiteit Twente.

Mooij, T., & Smeets, E. (1997). *Beginkenmerken van leerlingen in de basisschool*. Nijmegen: KUN, ITS.

Mooij, T., Hoogeveen, L., Driessen, G., Van Hell, J., & Verhoeven, L. (2007). *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen: Eindverslag van drie deelonderzoeken*. Nijmegen: Radboud Universiteit, ITS/CBO/Afdeling Orthopedagogiek: Leren en Ontwikkeling.

Onderwijsraad (2007). *Presteren naar vermogen, alle talenten benutten in het funderend onderwijs*, Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2010). *Ouders als partner*, Den Haag: Onderwijsraad.

Schouten, E. (2011). *Een ster in Talent. Resultaat van tien jaar krachtenbundeling*. Nijmegen: Het Talent/Conexus.

Steenbergen-Penterman, N., Boekhorst-Reuver, J. te & Hulsbeek, M. (2007). *Hoogbegaafdenwijzer Basisonderwijs: Aandachtspunten voor het opstellen, implementeren en vastleggen van beleid voor (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs*. Enschede: SLO.

Bijlage 1:
Overzicht doelstelling(en)
van 28 excellentietrajecten

Overzicht met de doelstelling(en) van de 28 excellentietrajecten bij de start van de projecten

Bevoegd gezag	Scholen	Subsidie	Project
1 Stichting Openbaar Primair Onderwijs Voorne Putten Rozenburg Hellevoetsluis	24 scholen waarvan OBS Het Palet (locatie Nieuwenhoorn) in Hellevoetsluis is bezocht	162.500 euro	Een volledig integrale aanpak van onderwijs aan toptalent, inclusief een 'brug' naar vo, de inzet van laagdrempelig en spelonderwijs signaleren, de uitwerking van verbredingsonderwijs (bijvoorbeeld gericht op logisch redeneren) gekoppeld aan vaardigheidsontwikkeling (plannen, communiceren). Bij het onderwijs wordt gebruik gemaakt van een eigen portfolio voor de leerlingen. Ook wordt per leerling in een vroege fase de leerstijl vastgesteld en het onderwijs daarop aangepast.
2 Stichting Montessori Onderwijs Zuid-Holland Zoetermeer	5 scholen waarvan De Alphense Montessorischool in Alphen aan den Rijn is bezocht	80.000 euro	Een project met als onderdelen onder andere: een digitaal portfolio; leerkrachten ontwikkelen expertise op het vlak van het omgaan met hoogbegaafde leerlingen; leerlingen werken samen in projecten - die ze zelf leiden - aan geometrie, architectuur en projecten waarin ze hun journalistieke en ondernemingsvaardigheden moeten inzetten.
3 SCOPE Scholengroep Alphen aan den Rijn	12 scholen waarvan Basisschool De Rank in Alphen aan den Rijn is bezocht	200.000 euro	De ontwikkeling van een regionaal kenniscentrum voor cognitief talentvolle leerlingen: het inrichten van plusklassen, waarin een doorlopende leerlijn wordt aangeboden, verrijkt met ICT; het ontwikkelen van een minor over onderwijs aan toptalent, in samenwerking met de Marnix Academie (PABO); het doen van onderzoek naar onderwijs aan toptalent met de universiteit.
4 Stichting Jong Leren Maas-tricht	15 scholen waarvan Obs De Bundeling in Bunde is bezocht	199.852 euro	Meer- en hoogbegaafde leerlingen krijgen een meer passend aanbod, extra lessen in psychologie, filosofie en sociale vaardigheden. Teams, directies en IB-ers krijgen gerichte scholing over meer- en hoogbegaafdheid. Samen met het vo worden extra lessencycli ontwikkeld, waardoor aansluiting naar het vo beter zal verlopen. De scholen werken intensief samen en leren tijdens het project van elkaar.
5 SKOL Leiden	9 scholen waarvan KBS De Schakel in Leiderdorp is bezocht	200.000 euro	Een breed passend onderwijsaanbod voor de cognitief meest getalenteerde leerlingen. Daarbij wordt samengewerkt met vve, peuterspeelzalen, voortgezet onderwijs, de Hogeschool Leiden en de Universiteit Leiden. Het project is zo ingericht dat scholen zoveel mogelijk leren van elkaar. Er wordt gewerkt aan een cultuur die toptalent stimuleert en waarbij de ouders nauw worden betrokken.
6 PCO Noord Twente Almelo	6 scholen Basisschool waarvan De Mare in Almelo is bezocht	200.000 euro	Er wordt voor de slimste leerlingen een uitdagend aanbod gecreëerd, door leerkrachten te scholen in vroegsignalering, door de organisatie van extra masterclasses voor deze leerlingen, door individuele leerlijnen voor die leerlingen te ontwikkelen en te werken met digitale portfolio's, en door alle (hoog)begaafde leerlingen een eigen mentor te geven. Tenslotte wordt een module ontwikkeld voor de opleiding voor hoogbegaafdheidsspecialisten in het onderwijs (ECHA).
Bevoegd gezag	Scholen	Subsidie	Project

7	Samen tussen Amstel en IJ (Staij) Amsterdam	6 scholen waarvan de 5e Montessorischool in Watergraafsmeer is bezocht	199.939 euro	Cognitief talentvolle leerlingen in de midden- en bovenbouw krijgen extra uitdaging op het vlak van Wetenschap en Techniek waarbij de ontwerp- en onderzoekscyclus LOOL (Lerend Onderzoekend en Ontwerpend Leren) wordt gehanteerd. De leerlingen kunnen hiervoor terecht in een vitale ruimte (laboratorium) op de school zelf. Bij dit alles worden externe experts en koppels pabo- β studenten betrokken. Verder is er samenwerking met het vo door de realisatie van een groep 8 plusklas.
8	Almeerse Scholen Groep Almere	7 scholen waarvan Daltonschool De Ontdekking in Almere is bezocht	199.900 euro	Toptalent wordt herkend en krijgt een passend aanbod, in samenwerking met de Leonardostichting. Er wordt gewerkt aan een doorlopende lijn po/vo en aan deskundigheidsbevordering onder pabo-studenten. Leraren ontwikkelen deskundigheid over de omgang met toptalent met video-interactie.
9	WSNS Enschede/Losser	38 scholen waarvan Obs La Res in Enschede is bezocht	195.000 euro	In de reguliere groepen worden extra verrijkingsprojecten, met name gericht op wereldoriëntatie, aangeboden. Daarnaast nemen talentvolle leerlingen deel aan een verrijkingsgroep waar eigen thema's van leerlingen, ook gericht op wereldoriëntatie, verder worden uitgewerkt. Daarbij worden ook professionele leergemeenschappen voor de leraren ontwikkeld, zodat leren van elkaar steeds plaats vindt onder begeleiding van de betrokken professionals. Dit project borduurt voort op de leesverbetertrajecten, die ook in het kader van de kwaliteitsagenda po plaatsvinden.
10	Scholengroep Leertij (voorheen stichting de Linie) Hulst	13 scholen waarvan Basischool De Schakel in Vogelwaard is bezocht	186.841 euro	Dit project stimuleert leerkrachten een attitude te ontwikkelen om talentvolle kinderen te herkennen en een passende uitdaging te bieden, gericht op de ontwikkeling van wetenschappelijk denken. Een speciaal ingerichte ruimte moet het wetenschappelijk denken ondersteunen. Leerlingen worden uitgedaagd aan de hand van probleemstellingen, met name op het gebied van technische vraagstukken.
11	Openbaar Onderwijs Groep Groningen (voorheen Gemeente Groningen dienst W.M.O.O) Groningen	3 scholen waarvan Openbare Daltonschool De Starter in Groningen is bezocht	200.000 euro	In dit project wordt gewerkt met o.a. een 'werkplaats', een 'atelier' en een warme overdracht naar het vo. De werkplaats is een plusgroep voor verschillende niveaus van cognitieve begaafdheid, voor de groepen 1 t/m 8. Parallel daaraan bestaat een atelier, waarin leerlingen van groep 4 t/m 8 het geleerde kunnen toepassen op diverse gebieden. In samenwerking met het gymnasium wordt een leerrijke overgang po-vo gecreëerd. Extra onderwerpen in de leerstof zijn internationaal gericht.
Bevoegd gezag		Scholen	Subsidie	Project

12	Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs Purmerend	4 scholen waarvan OBS De Koempoelan in Purmerend is bezocht	195.000 euro	Het ontwikkelen en opzetten van een excellentie-signaleringsysteem voor groep 1 t/m 8 en de realisatie van een voorziening voor excellente leerlingen (een bovenschoolse leeromgeving). In het programma van deze leeromgeving worden activiteiten aangeboden ten behoeve van de sociaal-emotionele ontwikkeling en specialistische vakinhouden (science, taal en meertaligheid en mengvormen). Daarnaast is er een structurele samenwerking met het voortgezet onderwijs (pré-gymnasium).
13	Spectrum Vereniging voor Protestants Christelijk Onderwijs Bergschenhoek	7 scholen waarvan CBS Prins Johan Friso in Berkel en Rodenrijs is bezocht	89.325 euro	Spectrum wil met het project 'klimaat en milieu' structureel passend en uitdagend onderwijs organiseren voor intelligente en begaafde leerlingen voor haar zeven scholen. Een doorlopende leerlijn gericht op klimaat en milieu wordt aangeboden, waarbij aandacht is voor de breedte (wiskunde tot en met geschiedenis) en voor de diepte. Leerlingen ontwikkelen ook zelf ICT-toepassingen. Het onderwijs wordt ontworpen in een ontwerpteam van leerlingen, ouders en onderwijsprofessionals.
14	Stichting ATOS Huissen	4 scholen waarvan OBS De Regenboog in Bemmelen is bezocht	179.000 euro	Samen met de pabo wordt een extra uitdagende leeromgeving ingericht, waar ook digitaal leren onderdeel van uit maakt. Studenten van de pabo leren op de deelnemende basisscholen om effectief uitdaging te bieden aan begaafde leerlingen. Zo ontstaat er een duurzame verbetering in het onderwijs aan toptalent.
15	SKIPOV Veghel	8 scholen waarvan Basis-scholen De Kienehoef in Sint-Oedenrode is bezocht	200.000 euro	Naast bestaande zorgarrangementen wordt een arrangement gerealiseerd voor het cognitief getalenteerde kind, met name voor drie- tot achtjarigen. Toepassing van een uitdagende ICT-omgeving zal het arrangement voor de toptalent extra uitdagend maken.
16	Optimus primair onderwijs Cuijk	10 scholen waarvan Basis-scholen De Bogaard in Ravenstein is bezocht	168.250 euro	Integraal plan waarbij in samenwerking met het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek voor de groepen 1 t/m 6 een passend leeraanbod voor toptalent ontwikkeld wordt. Voor de groepen 7 en 8 organiseren de scholen mogelijkheden om contact te hebben met zogenaamde ontwikkelingsgelijken en een speciale plusklas. Tenslotte ontwikkelen de scholen een regionaal steunpunt om hun ervaring en kennis te verspreiden en te delen met andere scholen.
17	Stichting de Linge Bemmelen	9 scholen waarvan Basis-scholen De Doornick in Doornenburg is bezocht	199.670 euro	Aangepast aanbod aan toptalent, door uitgebreide plusgroepen en eigen leerlijnen met eigen leerdoelen voor toptalenten. Parallel hieraan wordt het effect van dit plusonderwijs onderzocht, zowel op het vlak van prestaties als voor de bredere (neuro-psychologische) ontwikkeling van de kinderen.
Bevoegd gezag		Scholen	Subsidie	Project

18	Stichting Openbaar Primair Onderwijs Almelo Almelo	11 scholen waarvan Basis-school De Kei in Aadorp is bezocht	200.000 euro	Challenger 11 is een digitale leeromgeving die ontwikkeld wordt om cognitief talent uit te dagen binnen 11 po-scholen. Die scholen worden ondersteund door Saxion Hogeschool en APS. Alle talentvolle leerlingen van groep 4 tot en met 8 worden extra uitgedaagd, waarbij op de scholen contentexperts werken aan uitdagende opdrachten en op alle scholen 'experts talentontwikkeling' werken aan een geïntegreerde werkwijze met coaching voor de leerling, leraar en ouders.
19	Vereniging voor PCPO Hoeksche Waard Numansdorp	16 scholen waarvan CBS De Bron in Numansdorp is bezocht	174.000 euro	Een verenigingsbrede leerweg voor meerbegaafde leerlingen in een regionale plusklas, waarbij de leerlingen ook in hun eigen sociale omgeving blijven. Naast de uitwerking van doorlopende leerlijnen worden digitale informatiesystemen, portfolio's voor excellente leerlingen en digitale lespleinen voor excellente leerlingen en hun ouders ontwikkeld. Ter ondersteuning hieraan komen er een kenniskring, een curriculum voor plus-leerkrachten, intervisiebijeenkomsten en ouderbijeenkomsten.
20	Stichting Samenwerkingsverband WSNS Rijnstreek Alphen aan den Rijn	30 scholen waarvan Basis-school De Vosseschans in Ter Aar is bezocht	97.000 euro	Door vroegsignaleringsinstrumenten, de vergroting van de handelingsbekwaamheid van personeelsleden en een systematische aanpak van uitdagend aanbod wordt het onderwijs voor talentvolle leerlingen passender. Andere aandachtspunten zijn de benoeming van een specialistische leerkracht en duurzame contacten met scholen voor voortgezet onderwijs in de regio.
21	Stichting Conexus Nijmegen	28 scholen waarvan Basis-school Het Talent in Lent is bezocht	200.000 euro	Ontwikkeling van vraaggestuurd onderwijs, door professionalisering van onderwijsmedewerkers, het actief in kaart brengen van de startsituatie van de leerlingen in overleg met de ouders en het leggen van de verbinding met vve en vo. Op deze manier wordt recht gedaan aan alle (subtiele) verschillen tussen leerlingen.
22	Stichting Openbaar Onderwijs Noord-oost Achterhoek (Oponoa) Borculo	6 scholen waarvan Obs De Keikamp in Geesteren is bezocht	124.800 euro	Leerlingen leren programmeren en voeren onderzoeksprojecten uit. Leraren leren daarbij om adequaat in te spelen op de behoeften van cognitief talentvolle leerlingen. De programma's die leerlingen ontwerpen worden op een website geplaatst, waardoor leerlingen van elkaar kunnen leren. Ook wordt samengewerkt aan onderzoeksopdrachten met leerlingen in Engeland en Oost-Europa.
23	Stichting Basis Buren Buren	22 scholen waarvan OBS De Distelvlinder in Culemborg is bezocht	195,580 euro	Er wordt een doorlopend aanbod voor de slimste leerlingen gecreëerd, waaronder Leonardoklassen. Daarbij ontwikkelen de schoolbesturen zich als een open leercentrum voor alle scholen in de omgeving. Voor onderzoek binnen het project wordt samengewerkt met het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek (Radbouduniversiteit Nijmegen) en de Pabo Groenewoud in Nijmegen.
	Bevoegd gezag	Scholen	Subsidie	Project

24	Stichting CPOW Purmerend	4 scholen waarvan OBS De Ploegschaar in Purmerend is bezocht	194.805 euro	Door een vroegtijdige signalering van excellente leerlingen, de inzet van digitale voorzieningen (verbonden aan de digitale topomgeving van Kennisnet) en plusklassen worden talentvolle leerlingen extra uitgedaagd. Concrete activiteiten zijn verder: een cultuurverandering op de scholen met als doel onderpresteren en /of vastlopen te voorkomen; in samenwerking met de IPABO onderzoeken, of de leerlingen daadwerkelijk tot hogere prestaties komen; middels trainingen het welzijn van excellente leerlingen verhogen; en de inzet van een online portal.
25	Stichting De Waarden Zevenbergen	23 scholen waarvan De Kennedyschool in Fijnaart is bezocht	194.812 euro	De werking van de hersenen staat centraal in dit project ('brainbased learning'): leerlingen leren hoe hun eigen hersenen en hun leerproces werkt. Het gaat bijvoorbeeld om de ontwikkeling van denkvaardigheden, mindmapping en studievaardigheden, ondersteund door een elektronische leeromgeving.
26	Stichting Openbaar Primair Onderwijs Haarlem Haarlem	7 scholen waarvan Basis-school Molenwiek (Montessori) in Haarlem is bezocht	200.000 euro	De opzet en uitvoering van een netwerk van plusklassen voor hoogbegaafde en cognitief meerbegaafde leerlingen van groep 1 t/m 8, ondersteund door e-learning en een netwerkcommunity voor ontmoeting en leren. Leerlingen, leraren én ouders van toptalent ontmoeten elkaar, leren van elkaar en wisselen ervaringen uit. Het schoolbeleid is gericht op (vroeg)tijdige signalering en begeleiding van excellente leerlingen.
27	Stichting katholiek basisonderwijs Gelderland (SKGB) Twello	16 scholen waarvan Jena-planschool Walter Gillijns in Zutphen is bezocht	147.000 euro	In speciale groepen werken talentvolle leerlingen aan opdrachten t.b.v. hun persoonlijke leerplan. In de eigen klassensituatie werken de leerlingen de opdrachten uit. Bij de opdrachten wordt gebruik gemaakt van mogelijkheden vanuit het bedrijfsleven. Ouders worden betrokken bij de ontwikkeling van vroegsignaleringsinstrumenten ('kijkwijzers'). Studenten van de pabo onderzoeken het project en de uitkomsten ervan.
28	Stichting Kerobei Venlo	3 scholen Venlo waarvan Leonardoschool in Venlo is bezocht	200.000 euro	Het optimaal bevorderen van talentontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen middels een digitaal ontwikkelingsportfolio. Dat portfolio geeft de leerlingen meer eigenaarschap en zelfsturing in hun leerproces. De eerste Leonardoschool van Nederland is hierbij betrokken.

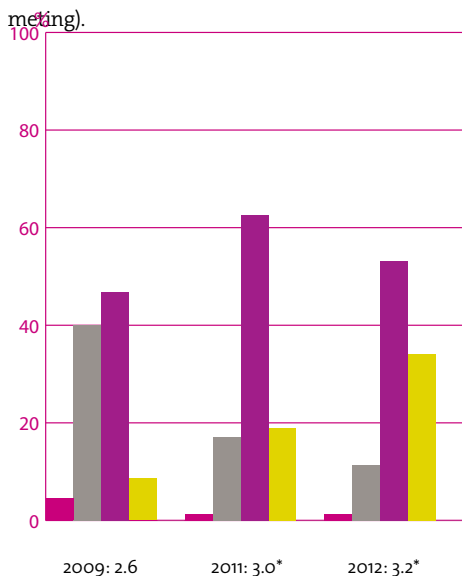
Bijlage 2: Grafieken van resultaten

Grafieken bij deel 1 tot en met 4 van de vragenlijst

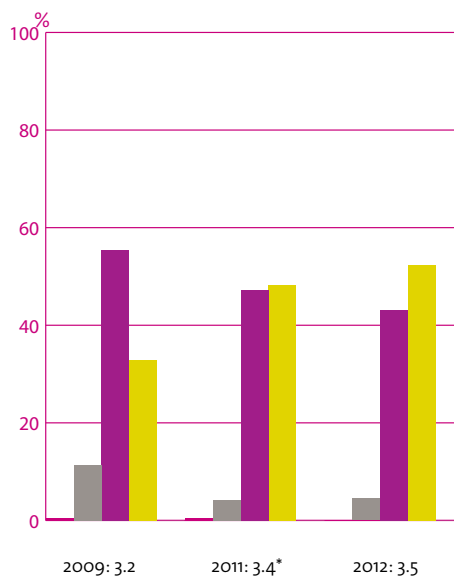
Grafieken behorend bij tabel 2: Visie en draagvlak

Leeswijzer: Een * bij de gemiddelde score van een jaar in de grafieken betekent dat deze score significant gestegen is.

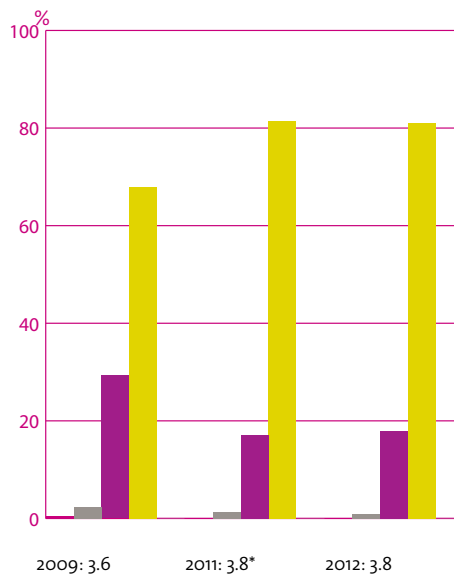
Grafiek 1: De school heeft een duidelijke visie op onderwijs met betrekking tot het omgaan met verschillen tussen leerlingen en de vormgeving van de ontwikkeling van (hoog)begaafde leerlingen binnen het onderwijs (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 2: Er is voldoende draagvlak (men erkent de noodzaak) op teamniveau, om alle leerlingen, inclusief (hoog)begaafde leerlingen, onderwijs op maat te bieden (% en gemiddelde per meting).

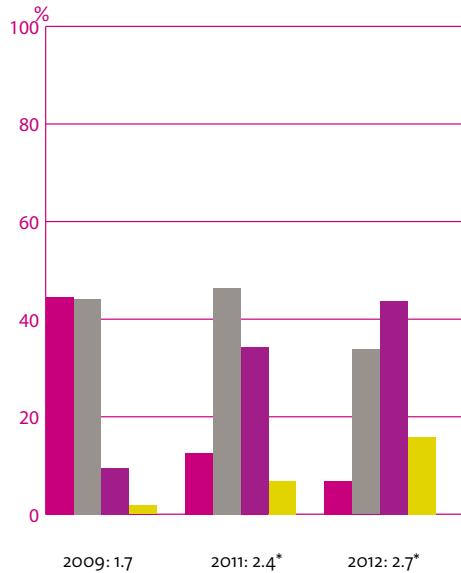

Grafiek 3: Er is voldoende draagvlak (men erkent de noodzaak) vanuit de directie om alle leerlingen, inclusief (hoog)begaafde leerlingen, onderwijs op maat te bieden (% en gemiddelde per meting).

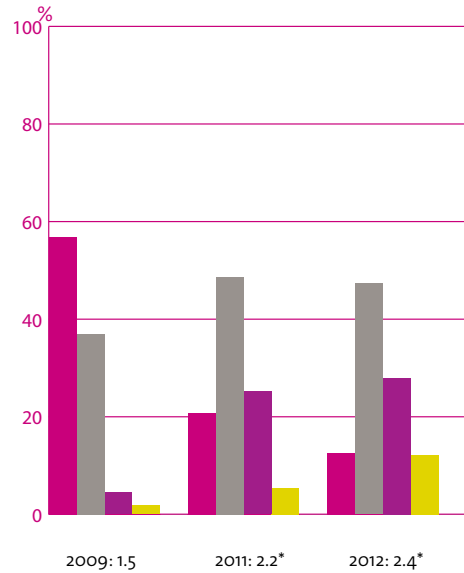

Grafieken behorend bij tabel 3: Kennis

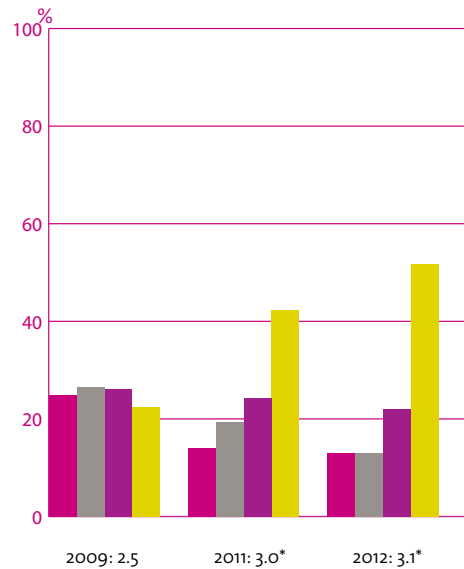
Grafiek 4: De teamleden hebben zich middels een studietraject verdiept in het thema hoogbegaafdheid (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 5: Er vindt regelmatig bij- of nascholing plaats op het gebied van hoogbegaafdheid (ook voor nieuwe leerkrachten) (% en gemiddelde per meting).

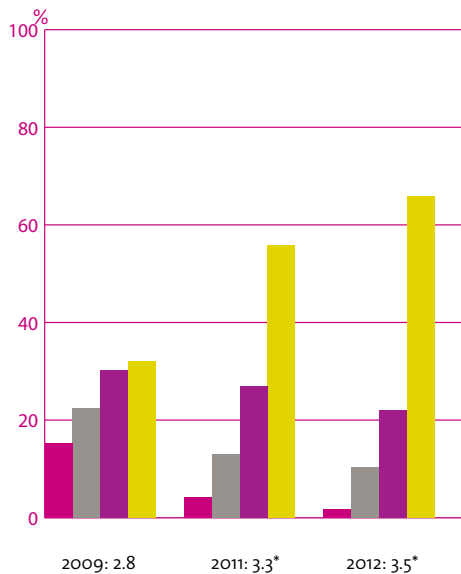

Grafiek 6: Tenminste één teamlid heeft zich middels een opleiding of nascholing gespecialiseerd in het thema (hoog)begaafdheid (% en gemiddelde per meting).

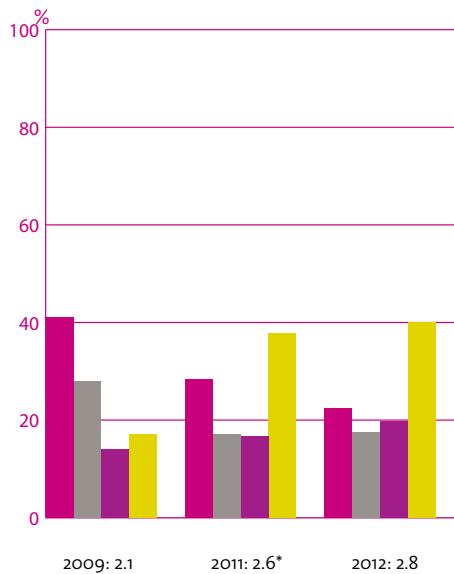

Grafieken behorend bij tabel 4: Coördinatie en faciliteiten

Grafiek 7: Tenminste één teamlid coördineert de activiteiten op school rond het thema (hoog) begaafdheid (% en gemiddelde per meting).

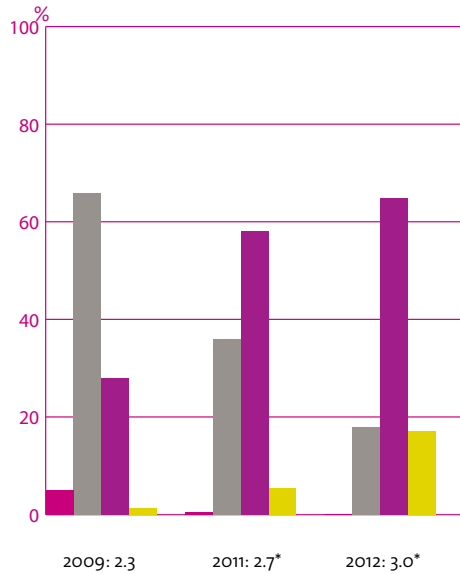

Grafiek 8: Tenminste één teamlid wordt met tijd en geld gefaciliteerd om begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen vorm te geven (% en gemiddelde per meting).

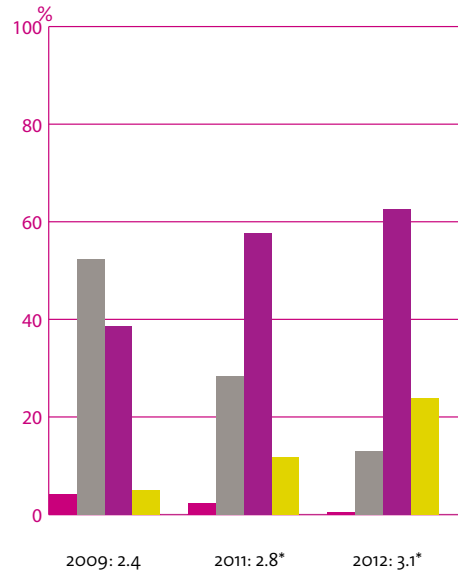

Grafieken behorend bij tabel 5: Kennis van signaleren

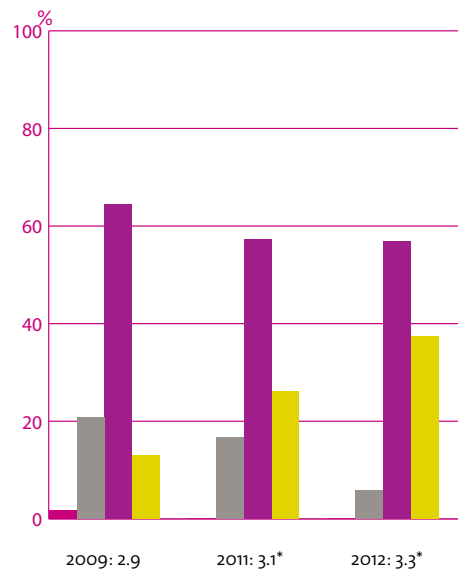
Grafiek 9: Leerkrachten zijn op de hoogte van de kenmerken en specifieke leereigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 10: Leerkrachten zijn op de hoogte van het feit dat bepaalde groepen (hoog)begaafde leerlingen moeilijk te herkennen zijn, bijvoorbeeld: meisjes, onderpresteerders, leerlingen met een handicap, leer- of gedragsproblemen en leerlingen met een andere culturele achtergrond (% en gemiddelde per meting).

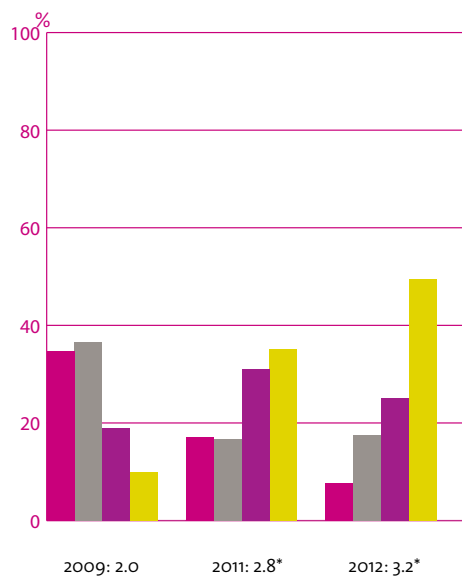

Grafiek 11: Leerkrachten weten én erkennen dat kinderen zich op school en thuis verschillend kunnen gedragen en niet altijd in beide situaties gedrag tentoonspreiden dat duidt op een eventuele ontwikkelings-voorsprong/ (hoog) begaafdheid (% en gemiddelde per meting).

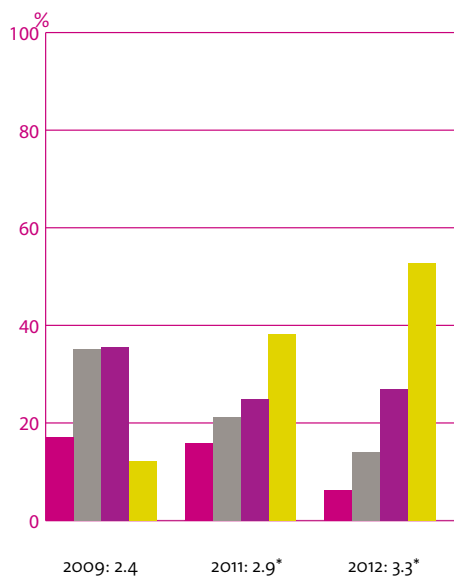

Grafieken behorend bij tabel 6: Wijze van signaleren

Grafiek 12: Alle leerkrachten maken gebruik van een - binnen de school overeengekomen -signaleringsprotocol, waarbij een eenduidige werkwijze wordt gehanteerd (% en gemiddelde per meting).

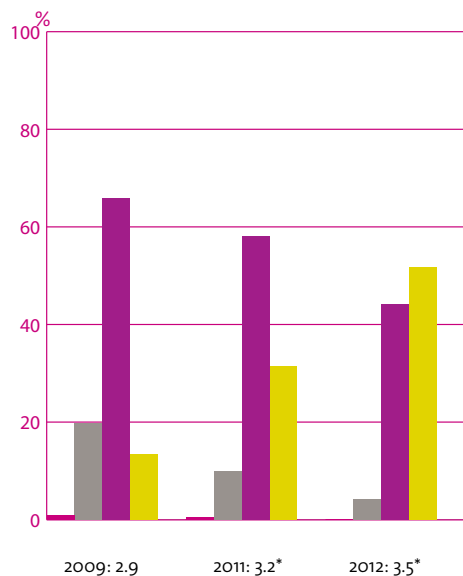
Grafiek 13: Bij de aanmelding van een nieuwe leerling wordt door de ouders een vragenlijst ingevuld en/of vindt er een intakegesprek plaats, waarin ook aandacht is voor een eventuele voorsprong in de ontwikkeling van de leerling.

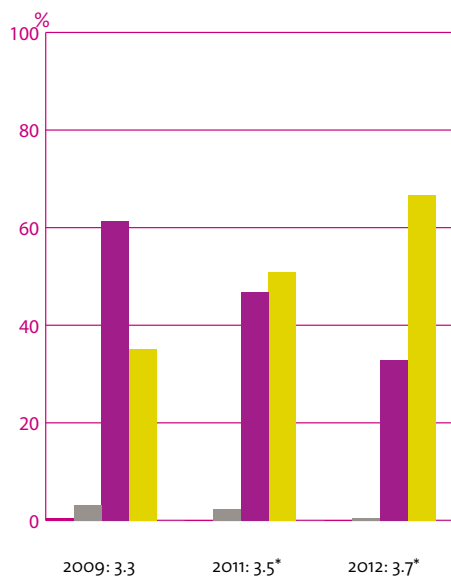
Grafieken behorend bij tabel 7: Gebruik van leerling-gegevens voor signalering

Leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong/ (hoog)begaaftde leerlingen worden - gedurende het schooljaar - gesignaleerd op basis van:

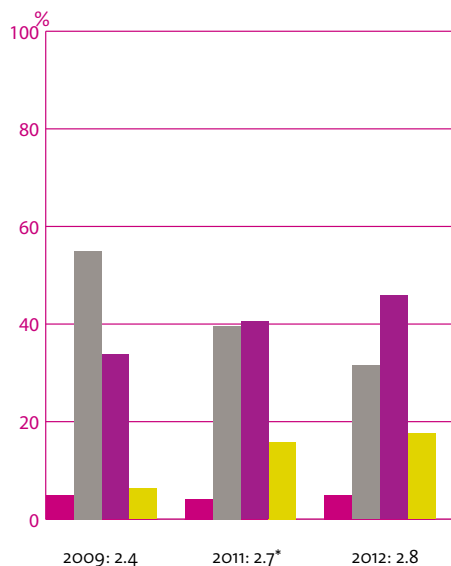
Grafiek 14: De algemene indruk van het leerpotentieel van de leerling (% en gemiddelde per meting).

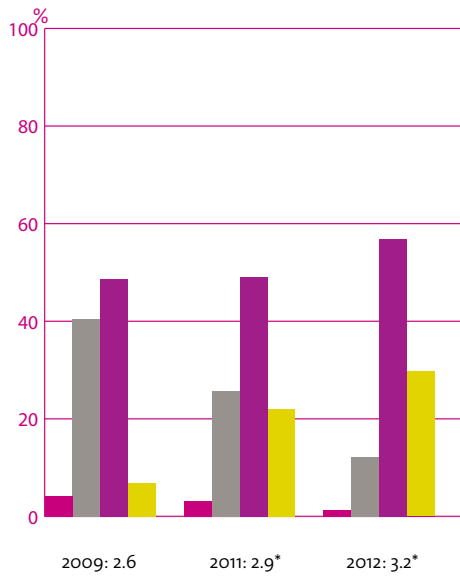
Grafiek 15: Leerprestaties (prestaties in de klas, methodegebonden toetsen en LVS gegevens) (% en gemiddelde per meting).

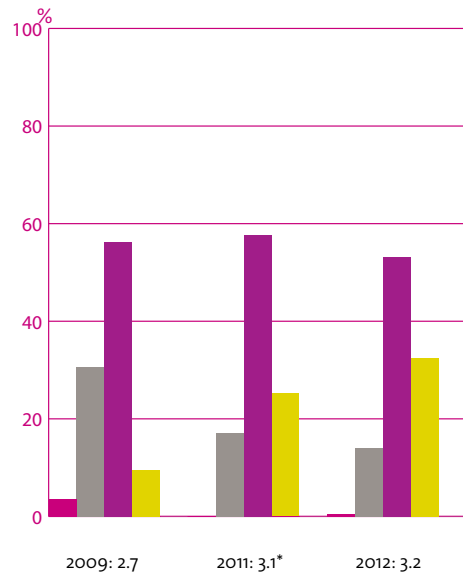
Grafiek 16: Zelfgekozen onderwerpen/interesses en de kwaliteit van producten van de leerling (portfolio/ werkstukken/ spreekbeurten/ buitenschoolse activiteiten) (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 17: Individuele observaties(% en gemiddelde per meting).

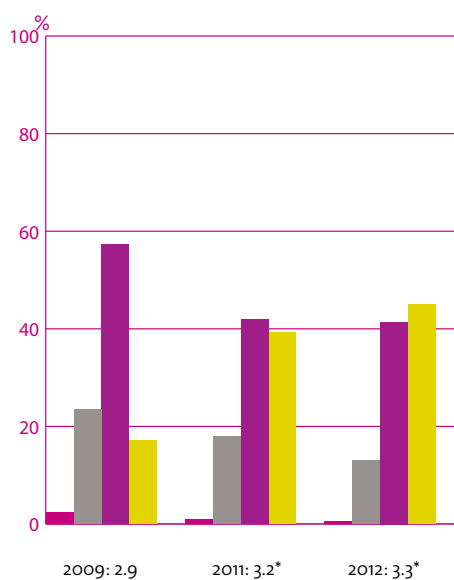
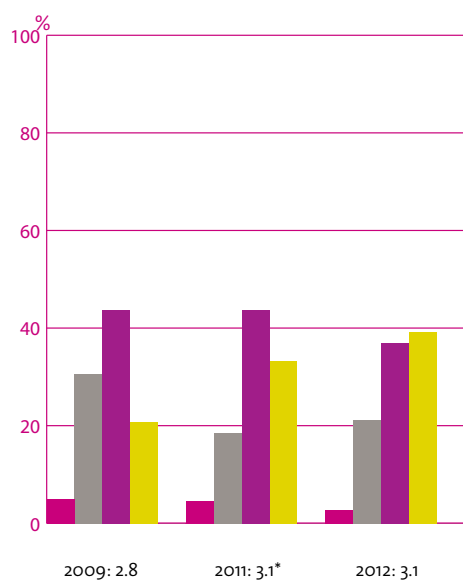
Grafiek 18: Gesprekken met de leerling en met de ouders (% en gemiddelde per meting).

Grafieken behorend bij tabel 8: Vaststellen van didactische voorsprong en van (onderwijs)behoefte

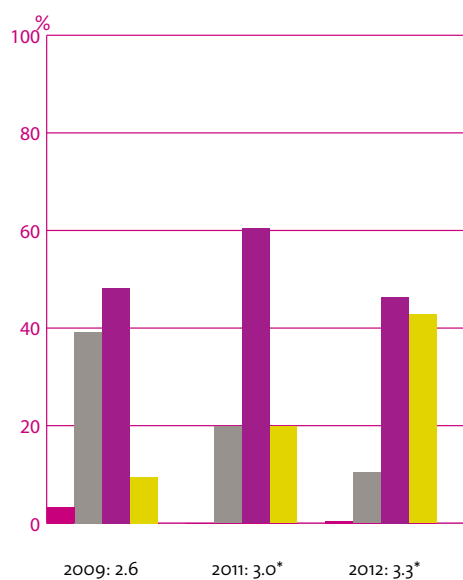
Grafiek 19: Om aan te kunnen sluiten bij het leerniveau van de leerling, wordt de grootte van een eventuele didactische voorsprong vastgesteld, bijvoorbeeld door middel van individueel doortoetsen per vakgebied (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 20: Het vaststellen van (onderwijs)behoefte maakt onderdeel uit van een cyclisch proces van handelen, evalueren en bijstelling (% en gemiddelde per meting).

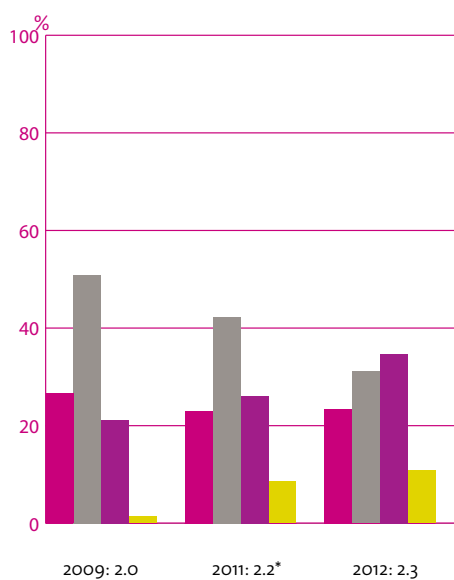

Grafieken behorend bij tabel 9: Kennis en inzet van onderwijsaanpassingen

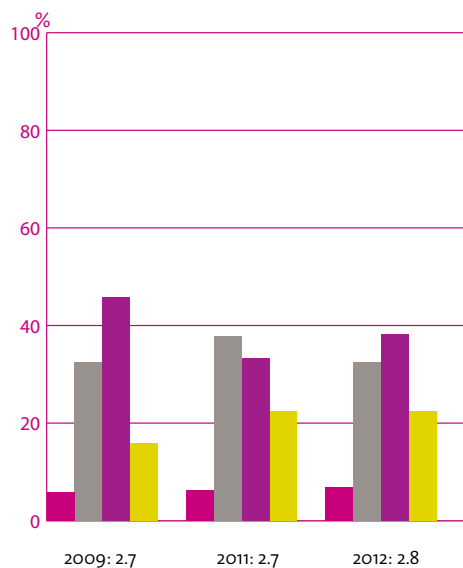
Grafiek 21: Leerkrachten zijn op de hoogte van de mogelijke begeleidingsmaatregelen voor (hoog)begaafde leerlingen (versnellen, compacten, verrijkingsonderwijs binnen/buiten de eigen groep, overige begeleidingsmaatregelen) (% en gemiddelde per meting).

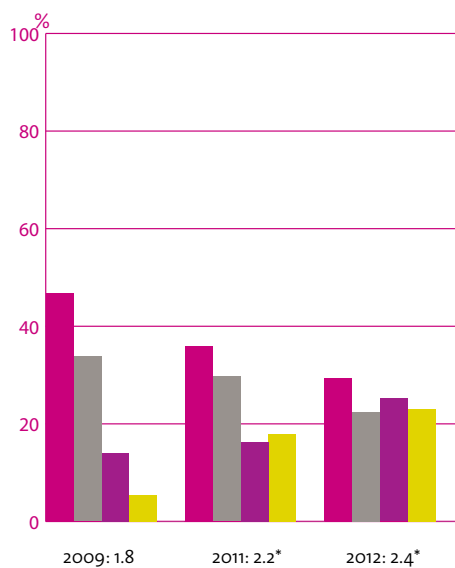
Grafiek 22: Er wordt gebruik gemaakt van een elektronische leeromgeving, waarbij leerkrachten en leerlingen ondersteund worden in de begeleiding van het leerproces en in het vastleggen van voortgang en leerresultaten (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 23: Op school zijn verschillende vormen van versnellen mogelijk, zoals bijvoorbeeld vervroegd instromen in groep 1, een groep overslaan, meerdere groepen in één schooljaar doorlopen en versnelling voor een bepaald vak(% en gemiddelde per meting).

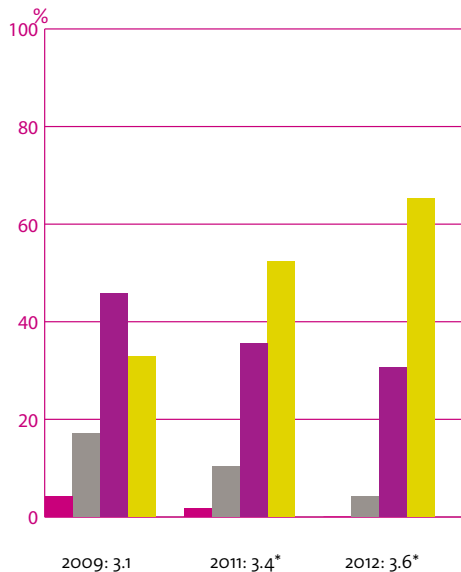
Grafiek 24: De school gebruikt criteria om een besluit tot versnellen te nemen, zoals bijvoorbeeld de Versnellings Wenselijkheidslijst (VWL) (% en gemiddelde per meting).

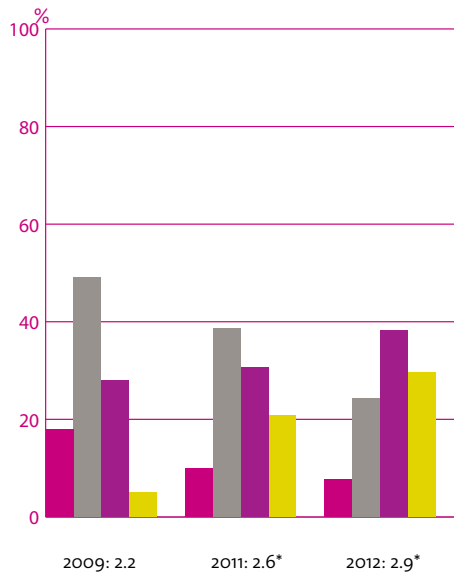
Grafieken behorend bij tabel 10: Toepassen van compacting

Op school wordt compacting (het schrappen van herhalings- en oefenstof) toegepast voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong/(hoog)begaafde leerlingen voor:

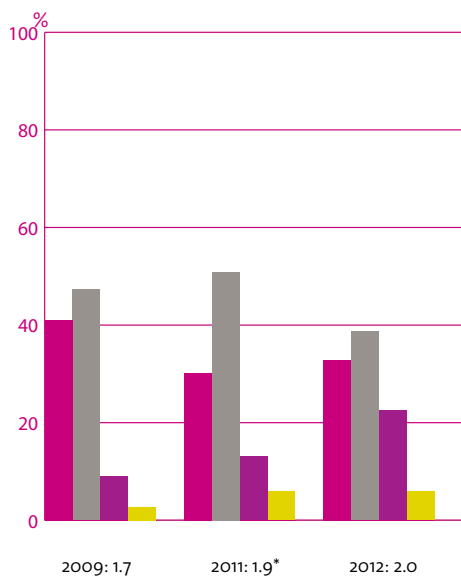
Grafiek 25: Compacten voor rekenen/wiskunde (% en gemiddelde per meting).

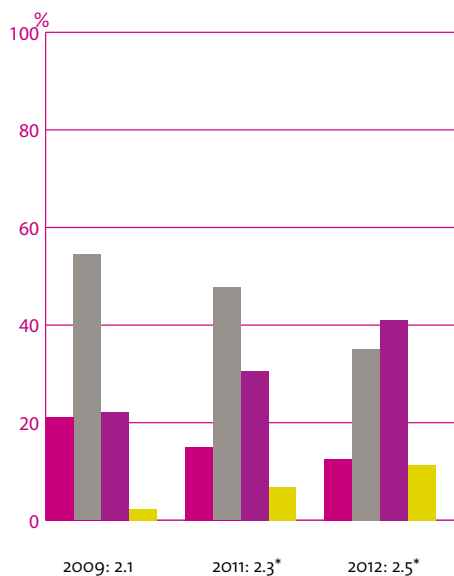
Grafiek 26: Compacten voor taal (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 27: Compacten voor de zaakvakken (% en gemiddelde per meting).

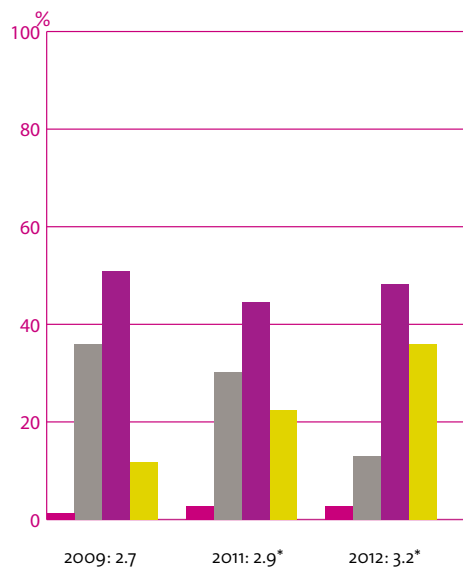

Grafiek 28: Compacten in groep 1 en 2 (% en gemiddelde per meting).

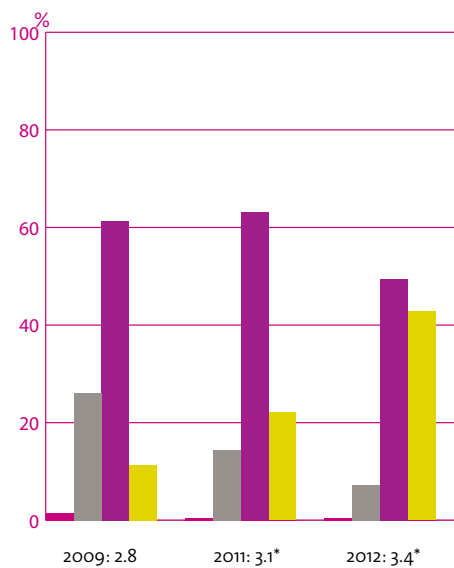

Grafieken behorend bij tabel 11: Verrijkingsaanbod binnen de eigen groep

Grafiek 29: Op school wordt verrijking binnen de eigen groep aangeboden in de groepen 1 en 2 (% en gemiddelde per meting).

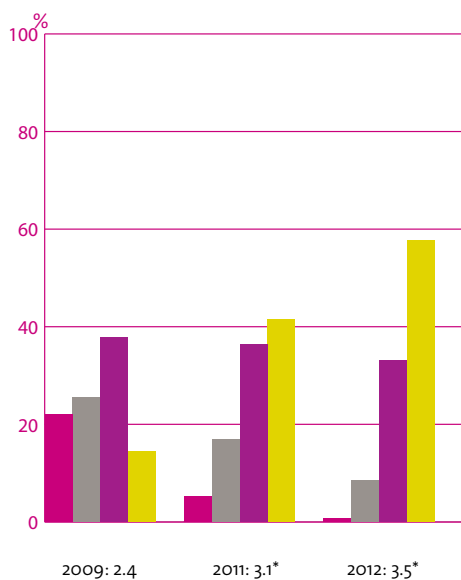

Grafiek 30: Op school wordt verrijking binnen de eigen groep aangeboden in de groepen 3 tot en met 8 (% en gemiddelde per meting).

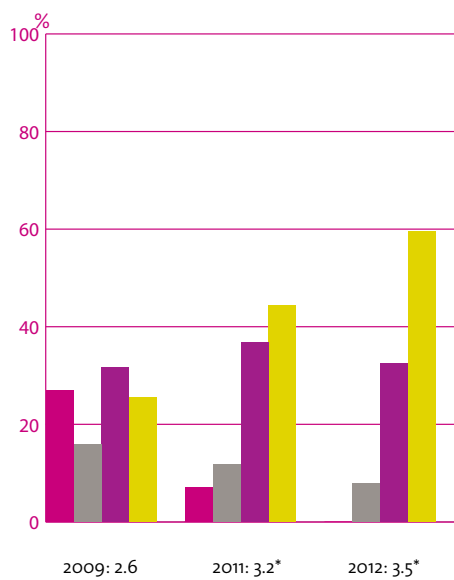

Grafieken behorend bij tabel 13: Selectiecriteria plusgroep en competenties van de plusgroepbegeleider

Grafiek 31: De school hanteert een eenduidige werkwijze voor het selecteren van leerlingen voor de plusgroep (% en gemiddelde per meting).

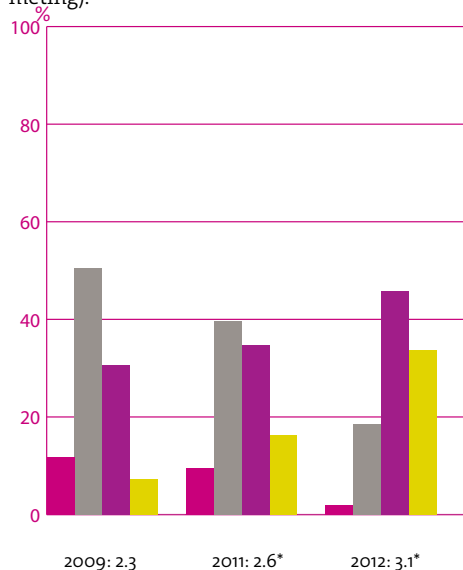

Grafiek 32: De vaste begeleider van de plusgroep beschikt over de benodigde leerkrachtcompetenties en beschikt hiertoe ondermeer over een onderwijsbevoegdheid, is gespecialiseerd in het begeleiden van (hoog)begaafde leerlingen en heeft affiniteit met de doelgroep (% en gemiddelde per meting).

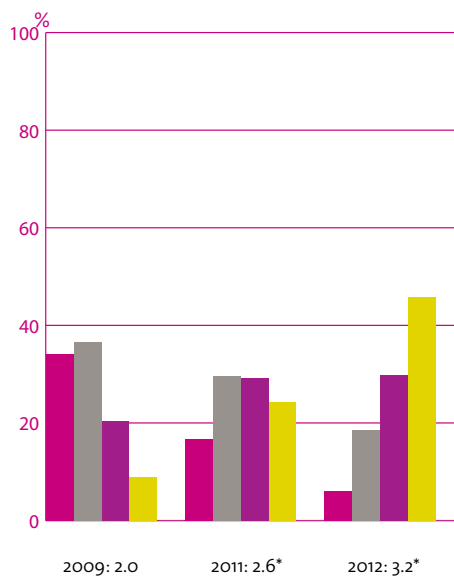

Grafieken behorend bij tabel 14: Evaluatie van onderwijsaanpassingen

Grafiek 33: Er vindt evaluatie plaats over het effect van de aanpassingen in onderwijsaanbod en begeleiding met alle betrokkenen, waaronder de leerling, ouders, groepsleerkracht, plus-groepsleerkracht, coördinator (hoog)begaafdheid en intern begeleider (% en gemiddelde per meting).

Grafiek 34: Op schoolniveau wordt eens per jaar de begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen geëvalueerd (% en gemiddelde per meting).

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo